

Lokale bedrijvigheid, leefbaarheid en sociale vitaliteit in het landelijk gebied van Friesland

Een casestudy

Michelle van der Elst-van der Lans
Piet Rijk

Projectcode 20481

Februari 2006

Rapport 4.06.01

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- ☐ Wettelijke en dienstverlenende taken
- ☐ Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- ☐ Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- ☒ Ruimte en Economie
- ☐ Ketens
- ☐ Beleid
- ☐ Gamma, instituties, mens en beleving
- ☐ Modellen en Data

Lokale bedrijvigheid, leefbaarheid en sociale vitaliteit in het landelijk gebied van Friesland; Een casestudy

Elst-van der Lans, M. van der en P.J. Rijk

Den Haag, LEI, 2006

Rapport 4.06.01; ISBN 90-8615-054-3; Prijs € 17 (inclusief 6% BTW)

81 p., fig., tab., bijl.

Dit rapport geeft inzicht in de lokale bedrijvigheid, leefbaarheid en sociale vitaliteit in het landelijk gebied van Friesland. Het rapport bevat een literatuurstudie en een gebiedsgerichte analyse rondom deze items. De gebiedsgerichte analyse heeft plaatsgevonden in twee Friese gemeenten: Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat. Om knelpunten, sterke en zwakke punten evenals kansen en bedreigingen op te sporen, zijn per gemeente acht gesprekken gevoerd. In het rapport wordt ook verslag gedaan van de workshop 'Naar een levendige economie in een vitaal platteland' waarin onder meer de resultaten uit deze studie besproken zijn.

This report provides an insight into the local business activity, livability and societal vitality in the rural areas of the Province of Friesland. The report encompasses a literature study and a regional analysis relating to these issues. The regional analysis was carried out in two municipalities in the Province of Friesland, namely Ferwerderadeel and Gaasterlân-Sleat. Eight interviews conducted in each municipality reviewed their strengths and weaknesses, as well as the opportunities and threats of relevance to their situation. The report also contains an account of the *Naar een levendige economie in een vitaal platteland* ('Towards a lively economy and a vital countryside') Workshop organised to discuss issues including the results from this study.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie.lei@wur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie.lei@wur.nl

© LEI, 2006

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- ☒ toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- ☐ niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
Summary	14
1. Inleiding	19
1.1 Achtergrond	19
1.2 Probleemstelling	19
1.3 Werkwijze	20
2. Literatuurstudie	21
2.1 Ontwikkelingen in leefbaarheid	21
2.2 Sociale vitaliteit	22
2.3 Vestigings- en vertrekmotieven voor het landelijk gebied	24
2.4 Sociaal-economische ontwikkelingen in Friesland	24
3. Casestudy in de gemeenten Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat	26
3.1 Gemeente Ferwerderadeel	26
3.1.1 Algemeen	26
3.1.2 Gesprekspartners	28
3.1.3 Belangrijkste knelpunten	28
3.1.4 Overige knelpunten	30
3.1.5 Opmerkingen rondom leefbaarheidsaspecten	31
3.1.6 Sterke en zwakke punten, kansen en bedreigingen	34
3.2 Gemeente Gaasterlân-Sleat	36
3.2.1 Algemeen	36
3.2.2 Gesprekspartners	37
3.2.3 Belangrijkste knelpunten	37
3.2.4 Overige knelpunten	38
3.2.5 Opmerkingen rondom leefbaarheidsaspecten	40
3.2.6 Sterke en zwakke punten, kansen en bedreigingen	42
4. Reflectie op de casestudy	44
4.1 Inleiding	44
4.2 Relatie tussen bedrijvigheid en leefbaarheid en sociale vitaliteit	44

	Blz.
4.3 Problemen en oplossingen rondom lokale bedrijvigheid in relatie tot leefbaarheid en sociale vitaliteit	45
4.4 Conclusie	47
5. Slotbeschouwing	48
Literatuur	49
Bijlagen	51
1. Literatuuronderzoek	51
2. Statistische informatie	57
2a Bevolkingsgroei per gemeente	58
2b Arbeidsparticipatie per gemeente in 2000	59
2c Gegevens over Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat	60
3. Gebiedsinterviews	65
3a Gespreksonderwerpen Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat	66
3b Geïnterviewden in het onderzoek lokale bedrijvigheid/leefbaarheid	68
4. Workshop 'Naar een levendige economie in een vitaal platteland'	69
4a Lijst van deelnemers	70
4b Presentatie van Henk Rozema (Provincie Fryslân)	71
4c Uitwerking van de vraag: is lokale bedrijvigheid van belang voor de leefbaarheid en de sociale vitaliteit?	75
4d Uitwerking van de vraag: 'Zijn er problemen met betrekking tot lokale bedrijvigheid/leefbaarheid en de sociale vitaliteit en hoe kunnen die door wie opgelost worden?' (groep 1)	78
4e Uitwerking van de vraag: 'Zijn er problemen of kansen mbt lokale bedrijvigheid/leefbaarheid en de sociale vitaliteit en hoe kunnen die door wie opgelost worden?' (groep 2)	80

Woord vooraf

Dit is een verkennende studie rondom de thema's lokale bedrijvigheid, leefbaarheid en sociale vitaliteit, toegespitst op het landelijk gebied van Friesland. Het onderzoek is uitgevoerd om meer inzicht te krijgen in de omvang van het probleem van de achteruitgang van de sociale vitaliteit in het landelijk gebied. Dit is gedaan aan de hand van een literatuuronderzoek en een analyse van de situatie binnen de twee Friese gemeenten Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat. Om knelpunten, oplossingsrichtingen, sterke en zwakke punten evenals kansen en bedreigingen op te sporen zijn per gemeente acht gesprekken gevoerd waarbij in totaal 28 personen betrokken zijn geweest.

Ter afronding van dit onderzoek is er door het LEI een workshop 'Naar een levendige economie in een vitaal platteland' georganiseerd waarin de resultaten gepresenteerd zijn en er de mogelijkheid was voor reflectie.

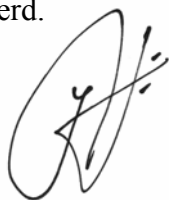
Het onderzoek is aangevraagd door de Directie Regionale Zaken Vestiging Noord van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en is uitgevoerd door de LEI-onderzoekers Michelle van der Elst-van der Lans en Piet Rijk (projectleider). Verder hebben Mireille Woud en Marien Borgstein als eindredacteur een bijdrage geleverd. De financiering voor dit onderzoek komt uit het LNV-onderzoeksprogramma 430 thema Platteland.

Het onderzoek is begeleid door een commissie die bestaat uit:

- KeesAnker/Bart Muntjewerf (Ministerie van LNV-Directie Regionale Zaken Vestiging Noord);
- Tinus Jeuring/Reinder Jacobi/Remi Bonnier (Ministerie van Economische Zaken-Regio directie Noord);
- Janko Lolkema (Kamer van Koophandel Friesland);
- Henk Rozema (Provincie Friesland);
- Piet Vellinga (Dorp en Bedrijf Friesland).

Verder wil ik de begeleidingscommissie, de geïnterviewde belangengroepen en bedrijven en de deelnemers aan de workshop bedanken voor hun waardevolle en informatieve bijdragen.

Ik spreek de hoop uit dat de resultaten uit dit onderzoek ertoe mogen bijdragen dat de leefbaarheid en sociale vitaliteit van het Friese landelijk gebied wordt gewaarborgd en verbeterd.

Dr. J.C. Blom
Algemeen Directeur LEI B.V.

Samenvatting

Achtergrond

Het landelijk gebied heeft veel aan haar inwoners te bieden. Er is veel rust, ruimte, sociale cohesie en relatief weinig verkeer. Er zijn kortom veel redenen om in het landelijk gebied te wonen. Bedrijven kunnen een belangrijke rol spelen in het landelijk gebied. Ze zorgen niet alleen voor een goede werkgelegenheid en een goed voorzieningenniveau maar kunnen ook een grote rol spelen bij sponsoring van het verenigingsleven en het opzetten van bijvoorbeeld braderieën. Uit verschillende literatuurbronnen blijkt dat het wegtrekken van bedrijvigheid van invloed is op de sociale vitaliteit van het landelijk gebied.

Onderzoeksopzet

In dit onderzoek staat lokale bedrijvigheid, leefbaarheid en sociale vitaliteit in het landelijk gebied van Friesland centraal. Deze onderzoeksvraag komt voort uit de vraag van het Ministerie van LNV die voor haar (toekomstige) beleid voor het landelijk gebied wil weten hoe de lokale bedrijvigheid de sociale vitaliteit beïnvloedt. Het onderzoek heeft een sterk kwalitatief karakter en bestaat uit twee delen: een literatuurstudie en gesprekken en interviews (gebiedsanalyse) met verschillende belangengroepen en bedrijven in de twee plattelandsgemeenten Ferwerderadeel (Noord-Friesland) en Gaasterlân-Sleat (Zuidwest-Friesland).

Om nadere discussie over de onderzochte items mogelijk te maken, is een workshop 'Naar een levendige economie in een vitaal platteland' georganiseerd. In deze workshop, waarin veel beleidsmakers en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties uit het noorden van het land hebben geparticipeerd, zijn de resultaten van het onderzoek gepresenteerd.

Literatuurstudie

Leefbaarheid en sociale vitaliteit

Leefbaarheid is *de mate waarin de sociale en fysieke leefomgeving aan de normen en waarden van de bewoners en/of gebruikers van het landelijk gebied voldoet*. De leefbaarheid kan dus per persoon verschillen. Het aanbod van werk speelt een grote factor in het geheel. De sociale vitaliteit wordt gedefinieerd als 'de actieve deelname van boeren, burgers en buitenlui aan het ontwikkelen en mogelijk vernieuwen van hun leefgebied'. Een actieve sociale infrastructuur is hiervoor erg belangrijk maar ook de actieve rol van de ondernemer is hierbij onmisbaar.

Bedrijvigheid

Waarom bedrijven zich vestigen in of juist wegtrekken uit het landelijk gebied heeft verschillende oorzaken. De relatief lage grondprijzen, beschikbaarheid van arbeidskrachten en de weinige verkeersopstoppen zijn redenen om zich in het landelijk gebied te vestigen.

De nog altijd dunbevolkte Friese bedrijvigheid en de 'grote' afstand tot het centrum van Nederland zijn vaak redenen om zich juist niet in het landelijk gebied te vestigen.

Net als in de rest van Nederland neemt de landbouwsector qua werkgelegenheid ook in Friesland af. Bedrijven vestigen zich niet automatisch in de steden. Veel bedrijven die nu in de stad gevestigd zijn, zeggen zich ook wel op het platteland te kunnen vestigen. Verwacht wordt dat er in de toekomst belangstelling komt voor de bedrijfshuisvesting van specifieke bedrijvigheid in vrijkomende locaties waar nu nog boerderijen gevestigd zijn.

In de provincie Friesland zijn twee gebieden aangewezen waarbinnen de economische activiteiten worden gebundeld in het kader van het gezamenlijke beleid van de drie Noordelijke Provincies: de A7-zone tussen Sneek en Drachten en de Westergo-zone tussen Leeuwarden en Harlingen.

Voorzieningenniveau

Opvallend is dat ondanks de verschraving van de voorzieningen op het platteland de meeste mensen in Friesland tevreden zijn met het aantal voorzieningen. Dit komt mede doordat er meestal redelijke kernen zijn binnen een zekere afstand en doordat de voorzieningen in redelijke mate over de provincie verspreid zijn. Ook de bereikbaarheid van de voorzieningen voor mensen met een auto is verbeterd. Dit geldt echter niet voor de mensen zonder auto zoals gehandicapten en ouderen en jongeren zonder rijbewijs.

Casestudy in de gemeenten Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat

Er is in dit project gekozen om naar twee verschillende gemeenten in Friesland te kijken om de samenhang tussen de sociale vitaliteit en de mogelijk wegtrekkende bedrijvigheid te onderzoeken. De gemeenten Ferwerderadeel (Noord-Friesland) en Gaasterlân-Sleat (Zuid-west-Friesland) zijn qua bevolkingsdichtheid en oppervlakte gelijk maar verschillen in economische ontwikkeling.

Sterke punten in beide gemeenten

Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat hebben beide een aantal sterke punten. Zo is er in beide gemeenten vooral rust en ruimte te vinden. De grond is relatief goedkoop, er is voldoende arbeidsaanbod en er heerst een goede arbeidsmoraal. Er zijn dus, wanneer de provincie dit toelaat, genoeg redenen voor een bedrijf om zich in het landelijk gebied te vestigen.

Ook het verenigingsleven is sterk ontwikkeld waarbij deze in Ferwerderadeel hechter lijkt te zijn dan in Gaasterlân-Sleat. Ook lijkt de betrokkenheid bij elkaar groter te zijn. De vele niet-Friezen die de afgelopen jaren in Gaasterlân-Sleat zijn komen wonen zijn dikwijls wat minder betrokken met de lokale gemeenschap (ze zijn meestal wat ouder en hebben vaak geen schoolgaande kinderen meer). Kortom, het aantal niet-Friezen in een gemeente blijkt zijn weerslag te hebben op de sociale band in een gemeente.

Wat natuur en landschap betreft heeft elk gebied zijn specifieke kwaliteiten: Ferwerderadeel heeft veel ruimte en openheid afgewisseld met terpen en buitendijks gelegen kwelders en een vaarweg naar Dokkum (met Barthelehiem). Gaasterlân-Sleat heeft een grote en unieke afwisseling op korte afstand: meren, weilanden, bossen, reliëf en een klifkust met het IJsselmeer. De afwisseling op korte afstand, diverse landschappen, de

mogelijkheid van recreatievaart en de geringere afstand tot de Randstad heeft ervoor gezorgd dat de toeristische sector in Gaasterlân-Sleat sterk tot bloei is gekomen en een belangrijke rol speelt als economische activiteit. In Ferwerderadeel is de toeristische sector minder tot bloei gekomen en dus ook minder belangrijk als economische activiteit.

Zwakke punten in beide gemeenten

In beide gemeenten is de stringente en veelal beperkte toewijzing van woningcontingenten een groot knelpunt. In de kleine kernen mogen niet veel huizen worden gebouwd en ook het soort huizen wordt als niet divers genoeg ervaren (weinig sociale woningbouw in de huursector voor starters).

Op het terrein van de bedrijvigheid wordt het beperkte aanbod van lokale bedrijven-terreinen in kleine dorpen door de bewoners als probleem gezien. Ondernemers die willen groeien, moeten óf naar een van de grotere kernen van hun gemeente verhuizen óf naar één van de twee economische zones. Dit terwijl de meeste ondernemers juist vanwege sociale factoren hun bedrijf aan huis willen hebben en graag in hun eigen dorp willen blijven wonen.

In beide gemeenten is het voorzieningenniveau in de niet-hoofddorpen de afgelopen jaren teruggelopen. Dit is in Ferwerderadeel meer het geval dan in Gaasterlân-Sleat. Waarschijnlijk heeft de toeristische sector en de daarmee in verband staande bedrijvigheid in Gaasterlân-Sleat dit proces getemperd. Het meeste gemist wordt het postkantoor en de mogelijkheid om geld te pinnen. Ondanks dat het voorzieningenniveau is teruggelopen, is men doorgaans goed tevreden over de leefbaarheid in het gebied. Wel is opgemerkt dat het voor sommigen (ouderen, gehandicapten en anderen zonder auto) wel veel moeilijker is geworden. Men is in toenemende mate aangewezen op familie of burenhulp. Als deze er niet is, is men veelal gedwongen te verhuizen naar een dorp dat wel meer voorzieningen heeft. Andere genoemde zwakke punten of knelpunten zijn:

- beperkt openbaar vervoer;
- beperkte werkgelegenheid voor hoger opgeleiden (dit laatste in Ferwerderadeel meer dan in Gaasterlân-Sleat);
- de excentrische ligging ten opzichte van de rest van het land;
- het relatief soms eenzijdige arbeidsaanbod;
- infrastructuur.

Specifieke zwakke punten Ferwerderadeel

Een belangrijk knelpunt voor de huidige bedrijven in Ferwerderadeel is het ontbreken van een goede rondweg ten noorden van Leeuwarden, waardoor er erg veel oponthoud ontstaat en de gemeente relatief moeilijk te bereiken is. Ook de verbreding van de autoweg bij Zürich is gewenst.

Kansen

Kansen en verbeterpunten liggen er op het terrein van de infrastructuur, het bedrijfsvestigingsbeleid, woningopbouw, openbaar vervoer en specifiek de toewijzing van woningcontingenten. In de gesprekken kwam naar voren dat de gemeente zich richting provincie mogelijk wat harder kan maken en meer overleg kan voeren om een groter deel van het woningbouwcontingent van de provincie te krijgen. Op die manier zou het tekort

aan woningen voor specifieke doelgroepen (starter, sociale woningbouw) kunnen worden opgevangen. Deze groepen zijn nu genoodzaakt in andere gemeenten te zoeken naar een woning terwijl ze in de gemeenten Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat werken. Verder zou de gemeenten in de toekomst meer woningen kunnen toedelen aan de andere kleinere dorpen.

Verder kan er op allerlei gebieden en ook organisatorisch meer samengewerkt en overlegd worden tussen (lokale) overheden, ondernemers en burgers om bepaalde zaken rondom leefbaarheid beter geregeld te krijgen. Ook het bedrijfsleven zou onderling meer samen kunnen werken op het gebied van gezamenlijke public relations, bijvoorbeeld in de toeristische sector, gezamenlijke inkoop van materialen en energie, transport, overleg richting gemeente en provincie enzovoort.

Bedreigingen

De bedreiging is zeker voor een gebied als Ferwerderadeel, dat relatief excentrisch ligt, dat de huidige bestaande werkgelegenheid achteruit kan gaan. Er moet voor gewaakt worden dat dit niet gaat gebeuren: koester het bestaande bedrijfsleven en geef het de ruimte. Zorg ervoor dat het bestaande bedrijfsleven kan blijven concurreren met andere gebieden. Zo dienen deze bedrijven voldoende mogelijkheden te krijgen om eventueel te kunnen groeien. Ook dient de infrastructuur in de omgeving goed te zijn. Opgemerkt moet worden dat de huidige bedrijven in Ferwerderadeel ook sociaal-cultureel geworteld zijn in de streek. Dit betreft zowel de directie als het leidinggevend en productiepersoneel. Bedacht moet worden dat als de bestaande grotere bedrijven willen uitbreiden en dit niet in hun omgeving kunnen doen, ze niet in Friesland zullen blijven: ze hebben niets met andere regio's in Friesland. Ze zullen vertrekken naar meer centralere delen in Nederland of meer richting hun afzetmarkt. Wat voor Ferwerderadeel geldt, geldt ook voor Gaasterlân-Sleat, maar dan in iets mindere mate.

Wat betreft de toekomstplannen voor natuur en landschap wil Ferwerderadeel in het gebied geen extra natuur en landschap. Wel wil men wat met het buitendijks gelegen kwelder/landbouwgebied gaan doen. In Gaasterlân-Sleat speelt vooral de onduidelijkheid over de Ecologische Hoofdstructuur en de Vogel Habitat Richtlijn een rol in het landelijk gebied. Er moet meer duidelijkheid komen omtrent de natuurmaatregelen in de gemeente. Aangezien agrariërs niet weten wat ze te wachten staat, nemen ze een afwachtende houding aan, wat hun ontwikkeling en groei belemmert.

Reflectie op de casestudy

Uit de gehouden workshop kwam naar voren dat het merendeel van de deelnemers de conclusie uit het onderzoek ondersteunde. Namelijk dat er een verband is tussen de leefbaarheid in het gebied en de mate van bedrijvigheid, ondersteunde. Bedrijvigheid is de economische motor voor dergelijke gemeenschappen en zorgt daardoor voor lokale werkgelegenheid. Ook zorgen de lokale bedrijven voor veel sponsoring en lokale initiatieven in een dorp die een sociale rol vervullen in de gemeenschappen. Wegtrekken van bedrijvigheid benadeelt daarmee de leefbaarheid omdat het gebruik van de aanwezige voorzieningen (supermarkt, bakker, slager, postkantoor en dergelijke) daardoor ook afneemt. Het gevaar is dan aanwezig dat in het kielzog hiervan ook allerlei andere

voorzieningen als scholen en vervoer op de tocht komen te staan met negatieve gevolgen voor het woonklimaat. De gevolgen hiervan kunnen opgevangen worden maar een dergelijke ontwikkeling wordt volgens de deelnemers in de gemeenten toch veelal als het begin van een verdergaande neergang ervaren.

Samenvattend wordt geconcludeerd dat veel van de genoemde zaken raakvlakken hebben met Ruimtelijke Ordening en wet- en regelgeving. Een integraal masterplan (strategisch groeibeleid) voor het platteland waarbij naast RO-aspecten ook wordt gekeken naar leefbaarheidsaspecten (woningen, openbaar vervoer, voorzieningen enzovoort) is daarom noodzakelijk. Een dergelijk masterplan biedt ook meer mogelijkheden voor maatwerk.

Daarnaast zien de deelnemers aan de workshop kansen en oplossingsrichtingen als het gaat om:

- natuurlijke groei, wegnemen beperkingen voor ondernemers, regelgeving is niet afgestemd op de kleine kernen;
- er moet een duurzame regionale economie komen. Hieronder wordt verstaan een regionale economie, gemeentegrens overschrijdend, die aandacht heeft voor een beter milieu, het welzijn van de werknemers en de samenleving in totaliteit;
- er moeten meer interacties komen tussen bewoners, ondernemers en ruimtelijk beleid (verantwoording overheden). Het platteland is een economische factor in Nederland met een goede bereikbaarheid naar de grote kernen;
- het succes en vertrouwen uit netwerken moet worden gedeeld, het LEADER+ programma dient aan te haken aan bestaande netwerken.

Summary

Local business activity, livability and societal vitality in the rural areas of the Province of Friesland; A casestudy

Background

The countryside has a great deal to offer its residents; the rural areas are characterised by their peace and quiet, space, social cohesion, and relatively low levels of traffic. Consequently there are many reasons for opting to live in the countryside. The business community can play an important role in the countryside; companies not only ensure for employment and an appropriate level of facilities, but can also play a major role in the sponsorship of local associations and societies, and in the organisation of events such as fairs. According to various sources in the literature the decline of regional business activity exerts an influence on the societal vitality of the countryside.

Design of the study

This study focused on local business activity, livability and societal vitality in the rural areas of the Province of Friesland. The formulation of this objective was derived from a question raised by the Ministry of Agriculture, Nature Management and Food Quality, which required information on the influence of local business activity on societal vitality for the preparation of the Ministry's (future) rural policy. The study, which is essentially of a qualitative nature, is comprised of two elements: a literature study, and discussions and interviews (regional analysis) with various interest groups and businesses in the two rural municipalities of Ferwerderadeel (North Friesland) and Gaasterlân-Sleat (Southwest Friesland).

A Naar een levendige economie in een vitaal platteland ('Towards a lively economy and a vital rural community') Workshop was organised for a further discussion of the issues reviewed in the study. The results from the study were presented during this Workshop, which was attended by a large number of policy-makers and representatives from societal organisations from the North of the Netherlands.

Literature study

Livability and societal vitality

Livability is *the extent to which the social and physical living environment complies with the standards and values of the residents and/or users of the rural area*. Consequently the perception of liveability can vary greatly from person to person. The availability of work plays a major role in perceptions of livability. Societal vitality is defined as 'the active participation of farmers, the general public and outdoor people in the development and possible modernisation of the area in which they live'. An active societal infrastructure is of great importance to societal vitality; however, the adoption of an active role by entrepreneurs is indispensable.

Business activity

Companies can decide to move to - or depart from - rural areas for a variety of reasons. Low land prices, excellent employees and few traffic jams are all reasons why companies decide to move to a rural region. Conversely, the sparse business activity in the Province of Friesland and the 'great' distance from the centre of the Netherlands are often reasons why companies decide *not* to move to these rural areas.

In analogy with the rest of the Netherlands, the number of jobs offered by the agricultural sector in the Province of Friesland is also declining. Companies do not automatically decide to establish themselves in the towns. Many companies currently located in towns state that they would also be able to move to the countryside. It is expected that in the future companies will exhibit an interest in the accommodation offered for specific business sectors at locations that will be vacated by the farms currently using the land. Pursuant to the policy jointly adopted by the three Northern provinces two areas in the Province of Friesland have been designated for the future concentration of economic activity, i.e. the A7-motorway zone between Sneek and Drachten and the Westergo zone between Leeuwarden and Harlingen.

Level of facilities

It is striking to note that although the facilities available in the rural areas are declining the majority of the residents of the Province of Friesland are nevertheless satisfied with the level of the facilities. This is in part due to the fact that appropriate regional centres are often located within a certain distance; moreover the facilities are also reasonably distributed throughout the Province. In addition, access to the facilities for people with a car has also been improved. However, this is not the case for persons without a car, such as the handicapped, senior citizens, and young people who do not have a driving licence.

Case study in the municipalities of Ferwerderadeel and Gaasterlân-Sleat

The decision was taken to examine two different municipalities in the Province of Friesland in a study of the relationship between societal vitality and the possible decline of business activity. The municipalities of Ferwerderadeel (North Friesland) and Gaasterlân-Sleat (South-west Friesland) have similar population densities and surface areas, but differ in their economic development.

Strengths of the two municipalities

The municipalities of Ferwerderadeel and Gaasterlân-Sleat both possess a number of strengths; both municipalities, for example, offer tranquillity and a great deal of space. The land is relatively cheap, there is a sufficient supply of labour, and the residents exhibit a favourable work ethic. Consequently there are more than enough reasons for companies to move to these rural areas when permitted to do so by the Province.

Moreover the social-club life is strongly developed in both municipalities, whereby the Municipality of Ferwerderadeel would appear to have a more closely-knit social-club life than that of the Municipality of Gaasterlân-Sleat. The population of the former would also appear to exhibit a greater degree of mutual involvement. The many immigrants from outside the Province of Friesland that have moved to the Municipality of Gaasterlân-Sleat

in the past few years are often somewhat less involved in the local community (they are usually somewhat older, and no longer have children attending school). In other words, the number of migrants moving to a municipality would appear to exert an influence on the social ties within that municipality.

The nature and landscape of the two areas each possess their own specific qualities: the Municipality of Ferwerderadeel has a large amount of space and open areas alternating with terps and salt meadows located outside the dikes, as well as a navigation waterway to Dokkum (with Barthelehiem). The Municipality of Gaasterlân-Sleat exhibits a major and unique variation within a small area: lakes, meadows, woods, relief, and a cliff coast along the IJsselmeer. This variation within a small area, the differing landscapes, the opportunities for boating, and the shorter distance from the Randstad conurbation have resulted in a flourishing tourist industry in the Municipality of Gaasterlân-Sleat. This plays an important role in the Municipality's economic activity. The tourist industry is less developed in the Municipality of Ferwerderadeel; consequently tourism is also a less important activity in this area.

Weaknesses of the two municipalities

The stringent and usually restricted allocation of subsidised housing quotas is a major bottleneck in both municipalities. Only a limited number of houses may be built in the smaller centres, and the range of housing available is regarded as too restricted (little public-sector rented accommodation for starters).

The residents also perceive the restricted availability of local industrial estates in the small villages as a problem. Entrepreneurs wishing to expand the size of their business are compelled to move either to one of the larger centres in their municipality or to one of the two economic zones - whilst for social reasons the majority of entrepreneurs wish to locate their business next to their home, and wish to continue to live in their village.

In both municipalities the level of facilities outside the main villages has decreased in the past few years. This development is more pronounced in the Municipality of Ferwerderadeel than in the Municipality of Gaasterlân-Sleat. In the Municipality of Gaasterlân-Sleat this process has probably been slowed by the development of tourism and the associated retention of business activity. The residents have most regrets about the closure of the post office and the loss of the opportunity to withdraw cash from an ATM. Although the level of facilities has declined, most of the interviewees were nevertheless satisfied with the liveability of the area. However, it was noted that things have become much more difficult for some people (the elderly, the handicapped, and others without a car). Those requiring assistance are increasingly dependent on help from their family or neighbours. In the absence of this help many are compelled to move to a village that offers more facilities.

Other weaknesses or bottlenecks cited by interviewees included:

- the restricted public transport;
- the restricted number of jobs available to persons with a higher education (which is more of an issue in the Municipality of Ferwerderadeel than in Gaasterlân-Sleat);
- the remote location from the rest of the Netherlands;
- the occasionally relatively imbalanced labour pool;
- the infrastructure.

Specific weaknesses of the Municipality of Ferwerderadeel

The absence of a good ring road to the North of Leeuwarden is a major bottleneck for the companies currently located in the Municipality of Ferwerderadeel, since this results in a great deal of congestion and reduces the accessibility of the Municipality. It would also be desirable to widen the motorway at Zürich.

Opportunities

The opportunities and issues for improvement relate to the infrastructure, the business location policy, the types of housing that are available, public transport and, in particular, the allocation of subsidized housing quotas. The discussions revealed that the municipalities could possibly both adopt a stronger standpoint on their needs towards the Province and increase the level of consultations in an endeavour to obtain a greater proportion of the Province's subsidised housing quota. Adopting this approach could alleviate the shortage of housing for specific target groups (starters, public-sector subsidised housing). At present, members of these groups working in the municipalities of Ferwerderadeel and Gaasterlân-Sleat are compelled to seek housing in other municipalities. In addition, in the future the municipalities could allocate more housing to the other smaller villages.

Increased organizational collaboration and consultations between the (local) authorities, entrepreneurs and the public would also improve the arrangements for certain livability issues. The business community could also collaborate to a greater extent in their joint public relations, for example with respect to tourism, the joint procurement of materials and energy, transport, and their consultations with the municipalities and the Province, etcetera.

Threats

Areas such as the Municipality of Ferwerderadeel, which are in relatively remote locations, are certainly confronted with the threat of a decline in the number of jobs available in the region. It is necessary to endeavour to prevent this from occurring: the existing business community needs to be fostered and offered space it requires. It is also necessary to ensure that the existing business community can continue to compete with other areas. Consequently, where relevant these businesses need to be offered sufficient opportunities for further growth. The area also needs to offer businesses an appropriate infrastructure. It should be noted that the boards, management and production personnel of businesses currently located in the Municipality of Ferwerderadeel have their socio-cultural roots in the region. It is also important to realise that larger companies which wish to expand but are unable to do so in their present surroundings will leave the Province of Friesland. They have no ties with other regions in the Province, and consequently they will move to a more central location in the Netherlands or to a location closer to their markets. This is applicable both to the Municipality of Ferwerderadeel and, to a lesser extent, to the Municipality of Gaasterlân-Sleat.

The Municipality of Ferwerderadeel does not have any plans for the future expansion of the area's nature and landscape. However, the Municipality does intend to make more use of the salt meadows located outside the dikes/agricultural land. In the Municipality of Gaasterlân-Sleat the uncertainty about the Ecological Main Network and the Directive on

wild birds and habitats plays a particularly large role in the plans for the rural areas. More certainty is required with respect to the Municipality's nature measures. The farmers do not know what measures will be implemented, and consequently adopt a passive attitude. This impedes the development and growth of their operations.

Reflections on the case study

The Workshop revealed that the majority of the participants endorsed the conclusion from the study, namely the existence of a relationship between the livability of an area and the degree of business activity in that area. Business activity is the economic motor for municipalities of the nature examined in the study, since it ensures for local job opportunities. Local companies also ensure for a great deal of sponsoring and local initiatives in their villages, activities which fulfil a societal role in their communities. Consequently the departure of businesses is detrimental to the livability of the area, since their departure also results in a decline in the use of the local facilities (the supermarket, bakery, butcher, post office, etcetera). For this reason there is a risk that the departure of businesses in turn results in the loss of a wide range of facilities - such as schools - that can ultimately be detrimental to the liveability of the area. Although it is possible to accommodate the consequences of company departures, the participants in the municipalities are of the opinion that developments of this nature are usually perceived as marking the beginning of a progressive decline of the community.

It can be concluded that many of the issues referred to in the study exhibit interfaces with the relevant spatial planning, legislation and regulations. For this reason an integral master plan (strategic growth policy) is required for the countryside that not only devotes attention to spatial-planning issues but also extends to other issues of relevance to the livability of the area (housing, public transport, facilities, etcetera). A master plan of this nature also increases the feasibility of customised approaches to specific areas.

In addition, opportunities and potential improvements are also perceived in the fields of:

- natural growth and the removal of impediments to entrepreneurs. The regulations are not tailored to the smaller centres;
- there is a need for a sustainable regional economy, i.e. a regional economy that extends beyond municipal boundaries and which devotes attention to an improved environment, employees' well-being, and to society in its entirety;
- increased interactions are required between the residents, entrepreneurs and spatial policy (the authorities' accountability). The countryside is an economic factor in the Netherlands, whereby the larger centres are readily accessible;
- the success of and confidence in the networks needs to be shared, the LEADER+ Programme should link up with the existing networks.

1. Inleiding

1.1 Achtergrond

Een verschuiving van functies op het platteland is zichtbaar. Het belang van landbouw op de economie van het landelijk gebied neemt steeds verder af. Andere functies zoals natuur, recreatie, wonen en bedrijvigheid worden invloedrijker. Landbouw domineert evenwel nog steeds het gezicht van het platteland. Ofschoon het landelijk gebied veel voordelen biedt voor wonen en werken, zijn er landelijk grote verschillen in de ontwikkeling van deze rode functies in het landelijk gebied. Door schaalvergroting in de gronzegebonden landbouw is het aantal werkenden in deze sector verder gereduceerd tot veelal alleen de bedrijfshoofden. Schaalvergroting in andere sectoren heeft ertoe geleid dat het aantal voorzieningen per inwoners in het landelijk gebied steeds verder is afgenomen. In dorpen die niet meegroeien in inwonertal treedt verschraling op. Hierdoor komt de sociale vitaliteit onder druk te staan.

Sociale vitaliteit en leefbaarheid zijn twee begrippen die veel verschillende definities kennen en waarbij iedereen wel een beeld heeft wat daar ongeveer onder wordt begrepen. De samenhang tussen lokale bedrijvigheid en deze twee begrippen lijkt evident.

1.2 Probleemstelling

Het platteland staat van oudsher in de belangstelling bij het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en daarmee ook de sociale vitaliteit ervan. Echter, door de kleinere rol van de landbouw bepalen ook beleidsvelden van andere departementen de sociale vitaliteit van het landelijk gebied. Om haar (toekomstige) beleid voor het landelijk gebied vorm te kunnen geven, wil het Ministerie van LNV weten hoe de lokale bedrijvigheid de sociale vitaliteit beïnvloedt. De directie Regionale Zaken Vestiging Noord van het Ministerie van LNV heeft opgetreden als gedelegeerd opdrachtgever en de financiering van dit onderzoek kwam uit het LNV-onderzoeksprogramma 430 thema Platteland.

Er zijn veel definities van het begrip sociale vitaliteit in omloop. In het literatuuronderzoek wordt hier verder op ingegaan. Van belang is dat zorg en welzijn, natuur en landschap, mobiliteit, voorzieningenniveau, bedrijvigheid en sociaal-culturele zaken en de wisselwerking daartussen de sociale vitaliteit beïnvloeden. Als werkdefinitie tijdens dit onderzoek is gebruikt: 'De actieve deelname van boeren, burgers en buitenlui aan het ontwikkelen en mogelijk vernieuwen van hun leefgebied.'

1.3 Werkwijze

In dit rapport wordt de relatie tussen sociale vitaliteit en bedrijvigheid nader geanalyseerd en wordt gekeken hoe deze elkaar beïnvloeden. Ook wordt gekeken welke andere factoren van invloed zijn op de sociale vitaliteit en wat hieraan gedaan kan worden. Dit ook in relatie met een vitale bedrijvigheid. De werkwijze bij dit onderzoek is meerledig geweest. Het onderzoek is gestart met een literatuuronderzoek rondom leefbaarheid en sociale vitaliteit. In een later stadium zijn ook verschillende Rijksnota's geïnventariseerd op de relevante passages over platteland en bedrijvigheid. Onder andere de *Agenda Vitaal Platteland* en *Pieken in de Delta* zijn in beschouwing genomen.

Bij het literatuuronderzoek is de sociaal-economische situatie van Friesland (en de verschillende deelgebieden en gemeenten) nader beschouwd. Aan de hand van de resultaten uit het literatuuronderzoek en in overleg met de begeleidingscommissie zijn twee gemeenten voor nader onderzoek uitgekozen. Deze gebiedsanalyse betreft de gemeenten Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat. Hierbij is voor een bottom-up benadering gekozen: in de genoemde gemeenten zijn interviews afgenomen waarbij een groot aantal items rondom lokale bedrijvigheid, sociale vitaliteit en leefbaarheid aan de orde zijn geweest. Doel van de gesprekken was om knelpunten, oplossingsrichtingen, sterke en zwakke punten evenals kansen en bedreigingen rondom de drie items op te sporen. Per gemeente zijn acht gesprekken met verschillende maatschappelijke groeperingen (ondernemersverenigingen, bewonersverenigingen, B en W, NLTO-kringbestuur) en diverse bedrijven gevoerd. Hierbij zijn in totaal 28 personen betrokken geweest.

Naar aanleiding van de resultaten uit het onderzoek is er een workshop 'Naar een levendige economie in een vitaal platteland' georganiseerd. In deze workshop waarin veel beleidsmakers en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties uit het noorden hebben geparticipeerd (zie bijlage 4a, zijn de resultaten van het onderzoek gepresenteerd. Op basis van deze resultaten is verder gediscussieerd over een aantal belangrijke zaken rondom lokale bedrijvigheid en sociale vitaliteit.

2. Literatuurstudie

In het literatuuronderzoek is op een aantal zaken ingegaan. Het accent lag vooral op het verkrijgen van inzicht in de begrippen leefbaarheid (paragraaf 2.1) en sociale vitaliteit (paragraaf 2.2). Ook is gekeken naar de vraag waarom bedrijven zich vestigen in of vertrekken uit een bepaalde regio: in paragraaf 2.3 wordt hiervan verslag gedaan. Vervolgens krijgt de sociaal-economische ontwikkeling in Friesland de aandacht. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste bevindingen uit het literatuuronderzoek vermeld. In bijlage 1 is een uitgebreider verslag opgenomen. Meer kengetallen over Friesland vindt men in bijlage 2.¹

2.1 Ontwikkelingen in leefbaarheid

Leefbaarheid

Leefbaarheid wordt als volgt gedefinieerd: 'de mate waarin de sociale en fysieke leefomgeving aan de normen en de waarden van de bewoners en/of gebruikers van het landelijk gebied voldoen.'

Leefbaarheid speelt zich af op lokale en regionale schaal en zelfs per doelgroep kan de leefbaarheid verschillend zijn. De aanpak van leefbaarheidsproblemen vereist daarom lokaal en regionaal maatwerk.

Mensen kunnen tot op zekere hoogte hun eigen welzijn beïnvloeden, onder meer door bestaande leefbaarheid beter te benutten. Leefbaarheidverschillen tussen regio's uiten zich dus indirect door verschillende gedragskeuzes van mensen zoals door elders een andere baan zoeken, te verhuizen, enzovoort. Met name een emigratiesaldo (algemeen of in een bepaalde bevolkingscategorie) is een indirect teken van de leefbaarheid van een bepaald gebied (Kroon, 2000).

Voor veel mensen is de plek waar zij wonen leefbaar wanneer zij binnen een bepaalde afstand hun werkplek en het grootste deel van hun benodigde voorzieningen kunnen vinden. Het aanbod van werk in de kleinere kernen is veel geringer dan dat van de grotere kernen.

Agrarische bedrijvigheid neemt af

In het landelijk gebied neemt het aantal agrarische bedrijven af. Er wordt geschat dat jaarlijks 2 tot 3% van de agrarische bedrijven stoppen. Dit betekent dat over tien jaar rond de 25% van de boerenbedrijven verdwenen is. In de landbouw komt er enerzijds steeds meer schaalvergroting voor en anderzijds is er marginaal een verdere verbreding en een toename van ruimtebehoefte voor biologische landbouw. Ook het belang van recreatie en toerisme

¹ Om een goede keuze te maken over de uiteindelijk te analyseren gemeenten zijn ook informatietabellen met sociaal-economische kerngetallen van alle Friese gemeenten gemaakt.

in het landelijke gebied groeit. Steeds meer agrariërs kiezen voor samenwerking als ze natuur en recreatie op hun bedrijf hebben (agrarische natuurverenigingen, vereniging van minicampinghouders).

Voorzieningenaanbod verschaalt

Het platteland en de daarin liggende kernen worden steeds meer geconfronteerd met het verlies aan voorzieningen. Het aanbod aan voorzieningen als zorg en dienstverlening verarmt steeds meer. Deze neergaande spiraal zorgt ervoor dat de leefbaarheid steeds meer achteruitgaat, zodat veel mensen, waaronder veel jongeren en ouderen uit de plattelandsregio's wegtrekken (DBF, juni 2001). In de afgelopen dertig jaar is de helft van de winkels op het platteland, als gevolg van schaalvergroting en concentratieprocessen verdwenen. Voor andere voorzieningen ligt dit anders. Zo zijn basisscholen en postkantoren nauwelijks verdwenen maar wel veel samengeklonterd (Stegeman, 2000).

Openbaar vervoer is in het landelijk gebied vaak slecht geregeld. Er is net zoals in de steden ook op het platteland een vergrijzing waarneembaar. Bewoners die niet zelf over een eigen vervoersmiddel beschikken worden in zeer hoge mate belemmerd in hun mobiliteit; zij kunnen voorzieningen die op een grotere afstand liggen moeilijk bereiken.

Conclusies

De literatuur omtrent leefbaarheid bestuderend, kom je samenvattend tot de volgende conclusies:

1. ontwikkelingen op het platteland:
 - schaalvergroting → kleinschalige voorzieningen verdwijnen op het platteland;
 - sterk sturend beleid van het rijk en de provincie die zich richt op concentratie van activiteiten;
 - landbouw wordt steeds minder de grote factor → nadruk komt steeds meer te liggen op dorp als aantrekkelijke woon- en leefomgeving.
2. mogelijke gevolgen (DBF, 2001):
 - snel verlies voorzieningen in dienstverlening en detailhandel;
 - beperkingen in bedrijfsontwikkeling;
 - daling van met name de agrarische werkgelegenheid;
 - daling sociale binding (individualisering);
 - vraag naar wonen-werken, waar geen aanbod tegenover staat;
 - weinig perspectieven voor de jeugd (scholen, wonen, werk);
 - verlies vrijwilligers;
 - daling initiatief uit eigen omgeving.

2.2 Sociale vitaliteit

Sociale vitaliteit, sociale cohesie en sociale infrastructuur

Sociale vitaliteit is een breed begrip, dat nauw verweven is met begrippen als sociale cohesie en sociale infrastructuur. In dit onderzoek zijn de twee laatstgenoemde begrippen als onderdeel van sociale vitaliteit beschouwd. Sociale vitaliteit kan als volgt worden omschreven: 'de actieve deelname van boeren, burgers en buitenlui aan het ontwikkelen en

mogelijk vernieuwen van hun leefgebied.' Met andere woorden: er moet sprake zijn van gebiedsdynamiek. Hier is sprake van als mensen initiatiefgroepen gaan vormen en er een goede sociale infrastructuur ontstaat. Daarnaast is er een rol voor de overheid weggelegd om de sociale vitaliteit toe te laten nemen (BANS, 2002).

'Sociale cohesie' en 'sociale infrastructuur' zijn onderdeel van het begrip sociale vitaliteit. Sociale cohesie kan worden omschreven als de betrokkenheid van mensen bij elkaar, bij maatschappelijke verbanden en bij de samenleving als geheel. De sociale cohesie wordt bevorderd via versterking van de sociale infrastructuur. Sociale infrastructuur omvat het geheel van formele en informele voorzieningen en arrangementen dat het burgers mogelijk maakt deel te nemen aan de samenleving.

Een goede samenwerking is nodig

Om de sociale vitaliteit binnen de gebiedsgerichte plattelandsvernieuwing zo optimaal mogelijk te stimuleren is een goede samenwerking in het landelijk gebied nodig. De volgende actorgroepen spelen hier met name een rol:

- bewoners en ondernemers;
- bovenlokale maatschappelijke bedrijven en organisaties;
- overheden (van gemeenten tot EU).

Iedere actorgroep heeft haar eigen insteek en achtergrond. Zo draagt men van rijks- tot gemeentelijk niveau het beleid uit dat in toenemende mate de verschillende participanten over de ontwikkelingen van het platteland meebeslissen. Deze ontwikkeling gaat daarbij gepaard met een 'terugtrekkende overheid'. Twee vormen zijn te onderscheiden:

- liberalisering of privatisering, waarbij meer zal worden overgelaten aan het particulier initiatief (bedrijfsleven);
- decentralisering, waarbij lagere overheden (provincies en gemeenten) meer middelen en bevoegdheden zullen krijgen dan vroeger (Jansen, 1999).

De rol van bedrijven bij sociaal-economische vitaliteit

Sociale vitaliteit ten behoeve van de economische ontwikkeling betreft de actieve inzet van bewoners en ondernemers gericht op de economische ontwikkeling. Economische ontwikkeling heeft betrekking op het vergroten en/of creëren van bedrijvigheid en werkgelegenheid in diverse sectoren (BANS, 2002).

Bedrijven kunnen een bijdrage leveren aan de sociaal-economische vitaliteit. Wanneer meer bedrijven zich op het platteland zullen vestigen zal dit meer werkgelegenheid in het landelijk gebied met zich meebrengen. Wat weer kan leiden tot een betere infrastructuur, meer voorzieningen en een betere veiligheid. Meer mensen zullen zich in het landelijk gebied willen vestigen. Hierdoor ontstaat er een nieuw leefbaar landelijk gebied.

Eenmaal gevestigde bedrijven kunnen het landelijk gebied blijven steunen door het sponsoren van verenigingen en/of dorpsfeesten. Ook kunnen bedrijven hun gebiedseigen producten vermarkten.

Dit alles kan uiteraard niet zonder de medewerking van de bewoners. Het is dus duidelijk dat sociale vitaliteit optimaal is wanneer alle actoren zich inzetten voor een leefbaar platteland.

Uit dit literatuuronderzoek kwam overigens ook naar voren dat er over de items leefbaarheid en sociale vitaliteit slechts beperkt literatuur voorhanden is.

2.3 Vestigings- en vertrekmotieven voor het landelijk gebied

Bij het bestuderen van de vestigings- en vertrekmotieven is vooral gekeken naar het verschil tussen bedrijven binnen de Randstad en bedrijven ver buiten de randstad.

Bedrijven hebben verschillende motivaties om zich in een bepaald gebied te vestigen. Motieven van bedrijven om zich in het landelijk gebied in Nederland te vestigen zijn (Terluin, 1999):

- lage grondprijzen;
- verschillende subsidiemogelijkheden;
- rust en ruimte;
- relatief goede infrastructuur;
- geen verkeersopstoppen;
- zowel voldoende hoog als laag opgeleide arbeiders;
- voorradigheid van ruwe materialen (zoals zout, gas, enzovoort).

Motieven van bedrijven om zich niet te vestigen in het landelijk gebied:

- afstand tussen het centrum van Nederland en de randstad;
- dunbevolkte bedrijvigheid.

2.4 Sociaal-economische ontwikkelingen in Friesland

Na bestudering van de literatuur en statistische informatie kan het volgende worden samengevat betreffende bedrijvigheid en de sociaal-economische situatie in Friesland (Duintop, 2002):

- het aantal bedrijven in Friesland heeft zich de afgelopen jaren goed ontwikkeld, zelfs beter dan landelijk;
- maar toch is de groei van de werkgelegenheid achtergebleven;
- het aantal eenmansbedrijven is ook fors gegroeid in Friesland maar de groei is nog duidelijk lager dan landelijk;
- ruim een kwart van de werkgelegenheid in Friesland wordt verzorgd door bedrijven met maximaal vier werkzame personen;
- kleine bedrijven zijn erg belangrijk in Friesland;
- binnen Friesland is er geen sprake van duidelijke groeipolen; er is sprake van een heel gespreide economische structuur;
- de krachten van de markt gaan in de richting van het instandhouden van deze spreiding die kennelijk 'natuurlijk' is;
- buiten de economische zones (tussen Sneek en Drachten en tussen Leeuwarden en Harlingen) worden in verhouding meer bedrijven gestart dan daarbinnen;
- als we kijken naar de plaats waar in Friesland de economische groei plaatsvindt (veel op het platteland), het soort bedrijven dat in de lift zit (dienstverlening) en de om-

vang van de bedrijven (veel kleinere bedrijven) dan kan er veel belangstelling voor bedrijfshuisvesting in boerderijen in het landelijk gebied worden verwacht.

Economische zones

In Friesland zijn er twee gebieden waarbinnen de provincie economische activiteiten wil bundelen: de 'economische zones'. Het gaat dan om de A7-zone (tussen Sneek en Drachten) en de Westergo-zone (Leeuwarden-Harlingen). Tot de A7-zone worden gerekend de gemeenten Sneek, Skarsterlân, Heerenveen, Opsterland en Smallingerland. De Westergo-zone wordt gevormd door de gemeenten Leeuwarden, Menaldumadeel, Franekeradeel en Harlingen.

Het beleid bestaat eigenlijk uit twee onderdelen:

- een ruimere beschikbaarheid van investeringspremies in de zones waardoor het voor bedrijven goedkoper is om te investeren in de zone;
- het wel beschikbaar stellen van vierkante meters bedrijventerrein in de zones, en tegengaan van uitgiften daarbuiten.

Friesland is nauwelijks verstedelijkt en ook binnen de zones bevinden zich vooral dorpen en buitengebied. Het onderscheid stad-dorp-platteland loopt door het onderscheid wel/niet economische zone. Een economische zone is vooral een planologisch concept. In de aanzetten tot het zone-denken zijn elementen te vinden die 'ondernemen in boerderijen' zouden kunnen ondersteunen.

Speerpunten structuurnota

Uit de *Structuurnota A7* (Provincie Friesland, BVR en anderen) zijn de volgende zaken voor dit onderzoek van belang:

- de kwaliteit van het landschap en karakteristieke dorpen bepalen mede de kwaliteit van de A7-zone. Ontwikkelen van hoogwaardige woon- en werklocaties behoort tot de ambitie;
- voor de dorpen is behoud en versterking van karakteristieke kenmerken en de sociale structuur van belang. De dorpen ontwikkelen zich tot vooral woonplaatsen maar het werken aan huis zal gaan toenemen;
- het ontstaan van nieuwe (deels stedelijke) woon-werkmilieus wordt mogelijk gemaakt;
- het werken aan huis in verband met ICT zal toenemen;
- er is gedacht aan 'kleine settlements van woon-werkeenheden op het platteland (nieuw te bouwen, al dan niet in terpvorm). Vooralsnog hebben deze plannen het niet gehaald.

In de genoemde *Structuurnota A7* wordt dus gedacht aan nieuwbouw, aan ruimere woon-werk combinaties en aan behoud van kenmerken en sociale structuur van dorpen.

3. Casestudy in de gemeenten Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat

In gezamenlijk overleg tussen het LEI en de begeleidingsgroep is gekozen om nader onderzoek te gaan verrichten in de gemeenten Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat. De achterliggende gedachte hierbij was dat deze gemeenten qua bevolkingsomvang en oppervlakte even groot zijn maar verschillen in economische ontwikkeling. Gaasterlân-Sleat, liggend in Zuid-Friesland, is een groeiende economische gemeente terwijl Ferwerderadeel, liggend in Noord-Friesland, een gemeente is die economisch in een neerwaartse spiraal is terechtgekomen. Gaasterlân-Sleat heeft het voordeel dicht bij Noord-Holland en aan het IJsselmeer te liggen. Deze gemeente heeft daardoor een veel grotere toeloop van recreanten.

De twee gekozen gemeenten Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat worden in paragraaf 3.1.1 en 3.2.1 kwantitatief beschreven op een aantal aspecten waaronder het aantal inwoners en het aantal en soort bedrijven. Voor meer kerngetallen over de twee gemeenten Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat wordt verwezen naar bijlage 2. Er is gebruikgemaakt van literatuur en CBS-gegevens, onderzoeken van de provincie Friesland en gegevens van de Kamer van Koophandel. Aan de hand van de resultaten van het literatuuronderdeel gecombineerd met de statistische gegevens uit de paragrafen 3.1.1 en 3.2.1 heeft er een nadere kwalitatieve analyse plaatsgevonden.

In de genoemde gemeenten zijn interviews afgenomen waarbij een groot aantal items rondom lokale bedrijvigheid, sociale vitaliteit en leefbaarheid aan de orde zijn geweest. Doel van de gesprekken was om knelpunten, oplossingsrichtingen, sterke en zwakke punten evenals kansen en bedreigingen rondom de drie items op te sporen. Per gemeente zijn acht gesprekken gevoerd waarbij in totaal 28 personen betrokken zijn geweest. Dit hoofdstuk geeft een beeld van de belangrijkste uitkomsten. De lezer die meer gedetailleerde informatie over de gesprekken wenst, wordt verwezen naar bijlage 3.

In paragraaf 3.1.2 tot en met paragraaf 3.1.5 wordt verslag gedaan van de uitkomsten van het kwalitatieve deel, zijnde de gesprekken in Ferwerderadeel. Achtereenvolgens komen aan bod: de knelpunten (met mogelijke oplossingsrichtingen), algemene opmerkingen rondom leefbaarheidsaspecten, sterke en zwakke punten en tot slot kansen en bedreigingen. Deze volgorde is ook aangehouden in het verslag van Gaasterlân-Sleat (paragraaf 3.2.2 en verder).

3.1 Gemeente Ferwerderadeel

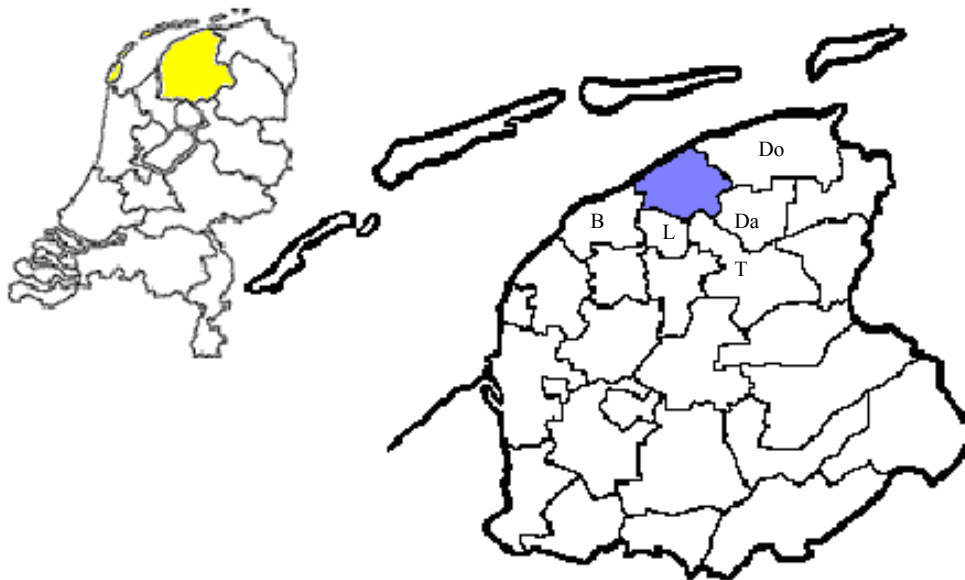
3.1.1 Algemeen

Ligging

De gemeente Ferwerderadeel ligt in het uiterste noorden van Friesland (zie figuur 3.1). Deze Waddengemeente telt 12 dorpen: Burdaard, Blije, Ferwert, Ginnum, Hallum,

Hegebeintum, Jannum, Jislum, Lichtaard, Marrum, Reitsum en Wânswert. Daarnaast zijn er nog een aantal gehuchten waaronder het beroemde Bartlehiem. Ten noorden wordt Ferwerderadeel begrensd door de Waddenzee. Aan landzijde grenst het aan de gemeenten:

het Bildt	(B)
Leeuwarderadeel	(L)
Tytjerksteradiel	(T)
Dantumadeel	(Da)
Dongeradeel	(Do)

Figuur 3.1 Provincie Friesland; de gemeente Ferwerderadeel is gearceerd

Landschap

Ferwerderadeel heeft een landschap dat gevormd is door de eeuwenlange strijd tegen het water. Karakteristiek voor het landschap zijn dan ook de door deze strijd gevormde terpen die overal in het landschap zichtbaar zijn. Bovendien heeft de door het zeewater afgezette klei ook het agrarisch karakter van de gemeente bepaald. Ook de dijken en kerken hebben een grote inbreng in het huidige uiterlijk van het landschap.

Bevolkingssituatie

In de gemeente Ferwerderadeel woonden per 1 januari 2002 bijna 9.000 inwoners. In de drie wat grotere dorpen (Ferwerd, Hallum en Birdaard) wonen elk ongeveer 1.000 mensen. De andere inwoners wonen verspreid over de andere negen dorpen en het buitengebied. De afgelopen tien jaar zijn er zowel in Birdaard als Hallum elk zo'n 100 woningen gebouwd. In de andere dorpen zijn in totaal ongeveer 65 woningen gebouwd (dat wil zeggen gemiddeld minder dan 1 woning per jaar per dorp).

Voorzieningenniveau

Het voorzieningenniveau in sommige dorpen staat erg onder druk. Dit komt door een in de loop der tijd teruglopend aantal inwoners in de kleinere dorpen, vooral veroorzaakt door minder bewoners per woning. Mede hierdoor is in deze dorpen ook het aantal winkels teruggelopen. Ook sommige verenigingen en clubs kennen een teruglopend aantal leden.

Tevredenheid bewoners

Uit een tevredenheidsonderzoek dat in de gemeente is gehouden, bleek dat circa 80% van de geënquêteerden tevreden is over hun leefomgeving. Volgens de gemeente waardeert men vooral de rust en de ruimte in Ferwerderadeel.

3.1.2 Gesprekspartners

Er zijn in de gemeente Ferwerderadeel acht gesprekken gehouden met de volgende personen of organisaties²:

- de Burgemeester en de Wethouder Ruimtelijke Ordening, Openbare Werken en Werkgelegenheid;
- dorpsbelang Birdaard-Jislum;
- vereniging voor Dorpsbelang Wânsverd;
- ondernemersvereniging Ferwerd en omstreken;
- ondernemersvereniging Marrum;
- directie banketfabriek Hellema Hallum;
- NLTO kring Ferwerd en omstreken;
- akkerbouwer/pension Bierma Hallum.

3.1.3 Belangrijkste knelpunten

Volgens bijna alle geïnterviewden zijn er drie knelpunten die de leefbaarheid nu en op termijn sterk beïnvloeden. Doordat deze knelpunten niet goed geregeld zijn, staat de leefbaarheid en sociale vitaliteit van sommige kernen onder druk. Dit vertaalt zich onder meer in een teruglopend inwonertal. Hieronder volgt in volgorde van belangrijkheid een toelichting op de 3 belangrijkste knelpunten.

De stringente toewijzing van de woningcontingenten

In Friesland is er een provinciaal woningtoewijzingsbeleid dat relatief erg veel nieuwe woningen aan Leeuwarden toedeelt. Leeuwarden zou zelfs een groter contingent toegewezen krijgen dan benut kan worden. Verder krijgen Heerenveen en Drachten relatief veel woningen toebedeeld.

De afgelopen tien jaar heeft de gemeente Ferwerderadeel van de provincie ongeveer een contingent van 260 à 270 nieuwe woningen toebedeeld gekregen. De gemeente mag deze zelf verder verdelen over de diverse dorpen. Het gemeentebestuur heeft ervoor gekozen om vooral nieuwbouwwoningen toe te staan in Hallum en Birdaard (beide 100 woningen in de afgelopen tien jaar). In de andere dorpen werd slechts incidenteel een wo-

¹ zie bijlage 3 voor de lijst met geïnterviewde personen.

ning gebouwd. Door dit beleid, de doorgaande vermindering van het aantal bewoners per woning en de toegenomen mobiliteit is het draagvlak voor sommige voorzieningen in de meeste dorpen erg klein geworden.

Mogelijke oplossingsrichtingen

In de gesprekken werd geopperd dat de gemeente zich richting provincie mogelijk wat harder kan maken en meer overleg voeren om een groter deel van het woningbouwcontingent binnen de provincie te krijgen. Verder zou de gemeenten in de toekomst meer woningen kunnen toebedelen aan de andere dorpen. De verschillende 'dorpsbelang'-verenigingen zouden samen met de ondernemersverenigingen uit de diverse dorpen wellicht ook meer kunnen samenwerken om dit binnen de gemeente voor elkaar te krijgen.

Ontbreken van een goede rondweg ten noorden van Leeuwarden en aansluiting naar het zuiden van de provincie en het land

De verbinding van het noordelijk deel van Friesland met het zuidelijk deel verloopt voor een groot deel via Leeuwarden. Een bottle-neck hierbij is de moeilijke doorstroming van het verkeer aan de noordkant van de stad. Dit veroorzaakt extra kosten voor de afzet van producten die in het noordelijk deel van Friesland (en in Ferwerderadeel) geproduceerd worden. Ook is dit voor sommige bedrijven soms ook een belemmering om bepaald specialistisch personeel te krijgen: deze wonen bijvoorbeeld in Leeuwarden of ten zuiden hiervan en willen in eerste instantie (nog) niet verhuizen.

De afgelopen jaren hebben zich er vrijwel geen bedrijven vanuit andere delen van Friesland of uit de rest van het land in Ferwerderadeel gevestigd. Dit geldt waarschijnlijk ook voor overig Noord-Friesland. De gebrekkige infrastructuur rond Leeuwarden samen met het ontbreken van voldoende bedrijfsterreinen en de excentrische ligging zijn hiervan de hoofdoorzaak.

Mogelijke oplossingsrichting

Een gezamenlijk offensief van de diverse gemeenten in het noorden van Friesland richting provinciale en rijksoverheid kan er misschien voor zorgen dat de rondweg er komt.

Het vrijwel niet toestaan van lokale bedrijventerreinen in de kleine dorpen

Alleen in Ferwerd, Hallum en Birdaard is het mogelijk om bedrijven te vestigen op een bedrijventerrein. In de andere dorpen zijn geen bedrijventerreinen aanwezig. Van verschillende kanten wordt er gezegd dat er wel voldoende animo bij diverse ondernemers is om zich te vestigen op dergelijke terreinen. Er worden ook diverse namen en voorbeelden genoemd van potentiële vestigers. Dit zijn dikwijls wat kleinere bedrijfjes met enkele personeelsleden die belangstelling hebben om zich te vestigen op een bedrijfsterrein aan de rand van het dorp. Helaas voor hen kunnen ze dit niet omdat deze er niet zijn. Ook middenbedrijven die verder willen groeien, krijgen geen bouwgrond. Vanuit de provincie wordt er momenteel een beleid gevoerd van concentreren van bedrijven op bedrijventerreinen in Heerenveen, Drachten, Joure en Leeuwarden.

Vanuit het bedrijfsleven is aangegeven dat er vanuit de provincie erg veel aandacht uitgaat naar nieuwe bedrijven maar weinig aandacht is voor bestaande bedrijvigheid. Ook

zij moeten zich op een normale manier kunnen blijven ontwikkelen (voldoende ruimte met een goede infrastructuur).

Mogelijke oplossingsrichting

De gemeente kan in haar uitgiftebeleid van bedrijfsterreinen ook meer rekening houden met de behoefte van uitbreidende kleine bedrijven in de dorpen: creëer eventueel aan de rand van elk dorp een klein bedrijventerreintje voor lokale behoefte (een landschappelijke inpassing lijkt wel gewenst). Ook voor de wat grotere bedrijven zou voldoende ruimte gecreëerd kunnen worden als ze uit willen breiden.

Door de gemeente wordt aangegeven dat de regelgeving vanuit de provincie via het streekplan soms te strikt is, onder meer op het gebied van woningbouw en bedrijventerreinen. Een iets minder stringente regelgeving zou welkom zijn. Samenwerken met andere gemeente in de regio richting provincie kan wellicht extra druk geven om dit geregeld te krijgen.

3.1.4 Overige knelpunten

Behalve de in de vorige paragraaf genoemde knelpunten worden er in het gebied nog andere knelpunten genoemd. In volgorde van belang.

De opbouw van het nieuwe woningbestand is niet evenwichtig: te weinig aandacht voor de sociale woningbouw en voor een voldoende aanbod van seniorenwoningen

Er worden vrijwel geen sociale woningen in de huursector gebouwd. Vooral voor starters en jongeren is dit een probleem. Ondanks dat de huizenprijzen in dit deel van het land op een relatief laag niveau liggen is het voor hen bijna niet mogelijk om een woning te kopen. Ook seniorenwoningen en servicewoningen worden praktisch niet gebouwd. Bij de nadere invulling van nieuwbouwplannen zou met deze aspecten duidelijk meer rekening gehouden kunnen worden: je creëert daardoor een betere bevolkings- en sociale opbouw binnen de gemeente. Door niet in voldoende mate te bouwen voor alle geledingen in de samenleving loop je als gebied het gevaar dat bepaalde groepen mensen vertrekken naar elders.³

Mogelijke oplossingsrichting

De gemeente zou bij de uitgifte van woningen binnen een nieuwbouwplan zelf kunnen aangeven welk type woningen er gebouwd moeten gaan worden. Soms zal dit een (lichte) verhoging van de bouwgrondprijs voor vrije sector woningen teweegbrengen.

Het openbaar vervoer functioneert niet goed

Op het terrein van het openbaar vervoer zijn er twee knelpunten aangegeven. De gewone bus rijdt slechts sporadisch en erg onregelmatig. En het systeem van de belbus functioneert niet tot tevredenheid. Een duidelijke oplossingsrichting is niet aangedragen. Echter, soms zijn door aanpassingen in ritfrequentie, route en betere aansluitingen met andere buslijnen en trein verbeteringen te realiseren.

³ Er zijn evenwel sociale oudere huurwoningen aanwezig maar hier zit vrijwel geen doorstroming in.

Een teruglopend voorzienigenniveau in de dorpen

Vooraf in de kleinere dorpen zijn de afgelopen jaren veel winkels verdwenen. Een enkele keer zijn er evenwel ook grotere winkels gekomen of hebben winkels hun assortiment flink uitgebreid (supermarkt). In sommige dorpen is er sprake van leegstaande voormalige winkelpanden in de dorpskern, wat niet zo'n levendige indruk maakt.

Vooraf het verdwijnen in sommige dorpen van het postkantoor wordt, door zowel bewoners als bedrijven, als een ernstig gemis gevoeld. Bedrijven missen het postkantoor vooral doordat men hier geld kon storten. Bankfilialen en/of pinautomaten zijn er alleen in de grotere dorpen. Soms is er een pinautomaat in het dorps huis (gerund door vrijwilligers).

Mogelijke oplossingsrichting

Bovengenoemd proces kan volgens de gesprekspartners alleen gekeerd worden door meer inwoners en meer bedrijvigheid nabij de dorpen te krijgen (zie knelpunt 1 en 3). Verder is er geopperd om bijvoorbeeld meer gebruik te maken van het wel meestal in elk dorp aanwezige café om hierin meer voorzieningen te laten samenkomen.

Het ontbreken van voldoende werkgelegenheid voor hoger opgeleiden

Geconstateerd is dat juist mensen met een wat hogere opleiding geen werk op hun niveau in de gemeente kunnen vinden. Ze trekken dan weg naar elders. Van de andere kant wordt bij sommige bedrijven soms geconstateerd dat men geen voldoende gekwalificeerd personeel (meestal gespecialiseerd op een bepaald vlak) kan krijgen in bepaalde functies.

Ook wordt geconstateerd dat er een voldoende mix ontbreekt van allerlei bedrijvigheid op diverse gebieden.

Mogelijke oplossingsrichting

Om een betere menging van werkplekken met verschillende functie kwalificaties (met de daarbij behorende opleidingsniveaus) te krijgen en de hoger opgeleide mensen ook in de dorpen te behouden lijkt ook het oplossen van knelpunt 2 (rondweg ten noorden van Leeuwarden) een goede zaak.

Stagnatie als gevolg van het geringe absorptievermogen van de autoweg tussen Harlingen en het knooppunt Zurich

De vierbaans-autoweg die nu vanaf de afsluitdijk naar Leeuwarden loopt, kent een stuk tweebaansweg. Dit over een afstand van ongeveer 12 kilometer. Meestal stroomt het verkeer hier wel redelijk door. Soms is er sprake van enige congestie. Daarom wordt als mogelijke oplossing een verbreding van dit autowegtraject genoemd. Een verbreding tot vier banen zou de infrastructuur en ontsluiting richting het westelijk deel van het land verbeteren. Dit kan de bedrijvigheid voor het noorden van Friesland ten goede komen.

3.1.5 Opmerkingen rondom leefbaarheidsaspecten

Naast de hiervoor vermelde knelpunten zijn ook opmerkingen gemaakt rondom een aantal leefbaarheidsaspecten die in het landelijk gebied spelen. Het gaat om natuur en landschap, recreatie en toerisme, bedrijvigheid, zorg en welzijn, mobiliteit, voorzieningen, sociaal-culturele aspecten en overige onderwerpen.

Natuur en landschap

In het gebied heeft men doorgaans een hoge waardering voor het open en weidse landschap. Men vindt het eigenlijk niet nodig om hieraan wat te veranderen: het is ongewenst om die openheid aan te tasten omdat het typisch iets is voor dit gebied. In het verlengde hiervan stelt men ook dat 'het moet niet overal hetzelfde worden'.

Buitendijks ligt er tegen de Waddenzee aan een groot gebied dat voor een deel in bezit is van 'It Fryske Gea'. Hierdoor is het gebied al voor een groot deel een natuurgebied. Het loopt slechts zo'n één keer per drie jaar onder water (met een combinatie van storm en springtij). Men denkt erover om dit gebied meer open te gaan stellen: natuur en landschap samen met dagrecreatie.

In het gebied zijn ook de vele terpen waaronder de hoogste terp van Nederland (Hogebeintum).

Natuur en landschap is bij het huidige bedrijfsleven (zowel agrarisch als niet-agrarisch) geen zaak die erg leeft. Ook sponsoring of iets dergelijks is niet aan de orde.

Recreatie en toerisme

Het gebied kent slechts weinig toerisme. Er is slechts een enkele gewone camping en er zijn slechts enkele hotels. Wel zijn er enkele agrarische bedrijven waar men terecht kan voor logies/ontbijt (Bed en Brochje). Er is één minicamping. Voor fietsen kan men vooral terecht langs de Dokkumer Ee. Ook de bekende Elfstedendriesprong nabij het bruggetje van Barthlehiem ligt in de gemeente. In de Dokkumer Ee wordt veel aan watersport gedaan (circa 13.000 vaarbewegingen per jaar). Het dorp Birdaard pikt van deze watersport economisch een graantje mee (horeca en winkels).

Er wordt aan gedacht om het buitendijks gelegen gebied (nu half-natuur en half-landbouw) ook meer open te gaan stellen voor (dag)recreatie.

Het gemeentebestuur wil het toerisme in de gemeente bevorderen en daarmee de gehele lokale bedrijvigheid laten toenemen. Daarbij wil men vooral aansluiten met de huidige aanwezige cultuurhistorische, natuurlijke en landschappelijke waarden. Veel toeristen die naar Ameland (via Holwerd) rijden komen door de gemeente. Ze laten stoppen en laten verblijven in de gemeente is moeilijk.

Bedrijvigheid

De landbouwsector met de verwante agribusiness wordt in het gebied als een belangrijke dragende economische factor gezien. Ook de drie banket/koekjes/wafel-fabrieken in Hallum en Koopmans Lakfabriek in Marrum worden als belangrijke bron van bedrijvigheid voor de gehele gemeente gezien. Het andere bedrijfsleven (midden- en kleinbedrijf) is hieraan ook deels gerelateerd. Van buiten de gemeente hebben zich de afgelopen jaren geen bedrijven gevestigd.

De landbouwsector kent twee belangrijke takken: de melkveehouderij en de akkerbouw. Volgens het NLTO-kringbestuur is bij de akkerbouwsector een verdere intensivering van het bouw(teelt)plan niet meer mogelijk. Hier en daar zou de melkveesector nog wel iets intensiever kunnen. Maar in beide sectoren lijkt een verdere opschaling naar (nog) grotere bedrijven de meest voor de hand liggende optie voor de toekomst om voldoende inkomen te behalen. Bedrijfsverbredende activiteiten in de toeristische sfeer

(logies/ontbijt of een minicamping) worden door enkele bedrijven als nevenactiviteit ondernomen. Dit wordt ook als een goede public relations voor de agrarische sector ervaren. Een verdere uitbreiding hierin ligt niet voor de hand. Het exploiteren van een windmolen als nevenactiviteit nabij de boerderij voor energieopwekking vindt de gemeente niet gewenst. Sommigen zeggen: eigenlijk is de beste neventak een goede opleiding van de echtgenote (met werken buitenshuis).

Op zowel agrarische bedrijven als andere bedrijven (bijvoorbeeld de Lakfabriek) komen soms schoolklassen of anderen (buurtbewoners) voor een excursie. Dit is een goede zaak voor de onderlinge verstandhouding. Winkeliers- en ondernemersverenigingen en individuele bedrijven sponsoren en organiseren al of niet samen met anderen ook veel dorpsactiviteiten, -braderieën en -feesten.

Zorg en welzijn

Er is een bejaardencentrum in Ferwerd. Ook is er in Ferwerd een maaltijdservice. Er zitten enkele (apotheekhoudende) huisartsen in het gebied. In Ferwerd en Dokkum zitten tandartsen. Er zitten ook fysiotherapeuten in de gemeente. In Dokkum bevindt zich een ziekenhuis. Voor voorzieningen voor gehandicapten (dag/woonvoorzieningen) is men aangewezen op Ferwerd, Stiens, Veenwouden of Dokkum. Verder is er in het gebied relatief weinig criminaliteit en is het relatief veilig.

Mobiliteit

Het voorzieningenniveau van bus en belbus wordt als niet helemaal goed ervaren. De auto wordt relatief veel gebruikt. Degenen die deze niet hebben (onder meer ouderen en gehandicapten) zijn voor vervoer aangewezen op anderen die dit wel hebben. Ouderen die in de kleine dorpen blijven wonen hebben meestal veel familie in de buurt wonen. Van de andere kant heeft ook de toegenomen automobilité ertoe geleid dat men gebruik maakt van winkels en andere voorzieningen die verder weg liggen zodat de eigen lokale voorzieningen op termijn aan betekenis hebben ingeboet. Er is wat de verkeersveiligheid en mobiliteit betreft een gemeentelijk vervoersplan (overal 60 kilometer per uur en waar 80 kilometer per uur gereden mag worden, komen vrijliggende fietspaden). Realisatie van dit plan zal duren tot 2015.

Voorzieningenniveau

In veel dorpen zijn de afgelopen jaren veel kleinere winkels verdwenen. Er zijn vooral veel minder bakkers, slagers en groentewinkels. Ook zijn er supermarkten die stoppen. Boodschappen kunnen ook bij de rijdende SRV-wagens worden gedaan. Voor schoenen en kleding moet men naar Dokkum.

Meestal heeft elk dorp nog wel zijn eigen school. Vooral het dichtgaan van veel postkantoren (vooral voor geld storten) en het niet overal aanwezig zijn van pinautomaten wordt als een knelpunt ervaren. Sportvoorzieningen (onder andere de sporthal in Ferwerd) en zwembaden zijn wel dikwijls in de buurt. In de meeste dorpen komt een bibliotheekbus. In sommige dorpen (onder meer Wanswerd) kan hij evenwel geen tien minuten blijven stilstaan.

In het buitengebied is er geen kabel en meestal ook geen rioleringsstelsel.

Sociaal-cultureel

Vrijwel elk dorp heeft zijn fanfare, kaatsvereniging, toneel en voetbalvereniging. Ook op andere gebieden zijn er tal van verenigingen. Probleem in de afgelopen jaren is soms het teruglopend aantal vrijwilligers dat zich wil inzetten voor bestuursactiviteiten en andere zaken (maar dit is geen specifiek regionaal probleem: ook elders is dit zo). In elk dorp is er een dorpshuis dat vrijwel geheel op vrijwilligers draait. Regelmatig worden er allerlei dorpsactiviteiten en dorpsfeesten gehouden. In vrijwel alle dorpen is er een kerk, waar ook regelmatig diensten zijn en van waaruit ook activiteiten georganiseerd worden.

Voor de wat oudere jeugd is er evenwel vrij weinig te doen: men gaat voor discobezoek naar Berlikum (ongeveer een half uur rijden).

Soms werkt de Vereniging Dorpsbelang samen met de lokale ondernemers- en winkeliersvereniging voor een bepaalde activiteit of trekt men samen op richting gemeente. Het komt ook voor dat de verschillende Verenigingen Dorpsbelangen dit gezamenlijk doen. De verschillende ondernemersverenigingen werken vrijwel niet samen.

Mensen die van buiten de gemeente in de gemeente komen wonen zijn dikwijls de wat beter gesitueerden: ze forensen naar de omgeving van Leeuwarden. Soms zijn er wat aanpassingsproblemen (nemen minder deel aan het sociaal-maatschappelijk leven). Soms blijven evenwel juist sommige voorzieningen op peil doordat men hier gaat wonen. Als ze buiten gaan wonen in verbouwde huizen of voormalige arbeiderswoningen nabij boerderijen treden er soms incidenteel klachten op richting boerderijen in verband met stank- of milieuhinder. Ook wordt de verstoring van de zondagsrust door nieuwkomers als nadelig aspect genoemd.

Overige aspecten

Het overgrote deel van de woningen in het landelijk gebied is niet aangesloten op een rioolstelsel. Ook heeft lang niet iedereen een septic tank. Dit komt het milieu niet ten goede.

Incidenteel zijn de volgende zaken nog genoemd: parkeerproblemen, onduidelijke verkeersborden (onder andere richtingaanwijzingen en gebods- en verbodsborden), een te drukke weg door het dorp, invoering snelheidsbeperkingen (borden), slechte bestrating, leegstaande winkelpanden en een gebrek aan speeltuintjes en jeugdhonken. Er wordt in overleg met de gemeente en lokaal betrokkenen naar oplossingen gezocht.

3.1.6 Sterke en zwakke punten, kansen en bedreigingen

Sterke punten

Voorals rust en ruimte, een voldoende arbeidsaanbod en een goede arbeidsmoraal worden als sterke punten in het gebied gezien. Het serviceniveau van de bedrijven is volgens de geïnterviewden heel goed.

Zwakke punten

Een zwak punt is de excentrische ligging van het gebied ten opzichte van de rest van het land. Hier komen een aantal tekortkomingen uit voort zoals een relatief niet zo gunstige en niet zo veelvormige werkgelegenheid, een niet zo goede infrastructuur en daarmee samenhangend een ongeveer gelijkblijvende bevolking en weinig groei in de werkgelegenheid.

Kansen

Zoals hiervoor al aangegeven liggen er verbeterpunten ten aanzien van de toewijzing van woningcontingenten, verbetering van infrastructuur, bedrijfsvestigingsbeleid, woningopbouw en openbaar vervoer:

- één plattelandsloket waardoor versnippering rondom plattelandsbeleid kan verminderen;
- aangepaste kleinschalige bedrijvigheid in voormalige bedrijfsgebouwen is voor sommige niet-agrarische ondernemers een optie (dit moet dan wel gemeentelijk geregeld worden) en voorkomt dat in de toekomst agrarische bedrijfsgebouwen leeg komen te staan;
- meer samenwerking. Samen bereik je meer richting gemeente of provincie dan alleen of als individuele ondernemer of vereniging. Dit geldt niet alleen voor de Verenigingen Dorpsbelangen, de verschillende ondernemersverenigingen, maar ook als groep gemeenten onderling richting provincie. Ondernemers zouden ook meer samen kunnen werken op het gebied van vervoer van producten of de inkoop van energie (gas/elektra). Samenwerken van de diverse gemeenten richting provincie lijkt gewenst (wegen, woningcontingenten, streekplan);
- ook de individuele Verenigingen Dorpsbelangen en de individuele ondernemersverenigingen zouden zich actiever op kunnen stellen richting gemeente om bepaalde zaken voor elkaar te krijgen;
- er zou beter geluisterd kunnen worden door gemeente en provincie naar de lokale behoeften, zodat deze in de toekomst ook vervuld kunnen worden;
- een minder stringente regelgeving en meer flexibiliteit is soms wenselijk om bepaalde activiteiten mogelijk te maken (onder meer op het gebied van woningbouw en bedrijfsterreinen);
- kleinschalig toerisme en de opkomst van telewerken (wonen en Ferwerderadeel en werken voor een bedrijf elders) wordt door sommigen genoemd als kans voor het gebied.

Bedreigingen

Voor een gebied als de gemeente Ferwerderadeel is het belangrijk dat het zich kan blijven ontwikkelen. Dit is van belang zowel voor de huidige bewoners als de bestaande werkgelegenheid. Het proces van schaalvergroting bij de bedrijven en woningverdunning gaat nog steeds door. De afzet van producten zowel die van de landbouwsector als van het andere bedrijfsleven vindt bij steeds toenemende concurrentie plaats op een internationale markt. Het is van belang dat door de diverse instanties (gemeenten, provincie) met deze omstandigheden rekening wordt gehouden. Daarnaast is het belangrijk dat men goed kijkt naar de hiervoor gestelde knelpunten en verbeterpunten. De bedreiging is dat men dit onvoldoende doet. Als men dit niet voldoende doet dan zullen de wat perifeer gelegen gebieden zoals Ferwerderadeel het in toenemende mate moeilijk krijgen. Dit op het gebied van werkgelegenheid en het in stand houden van allerlei voorzieningen.

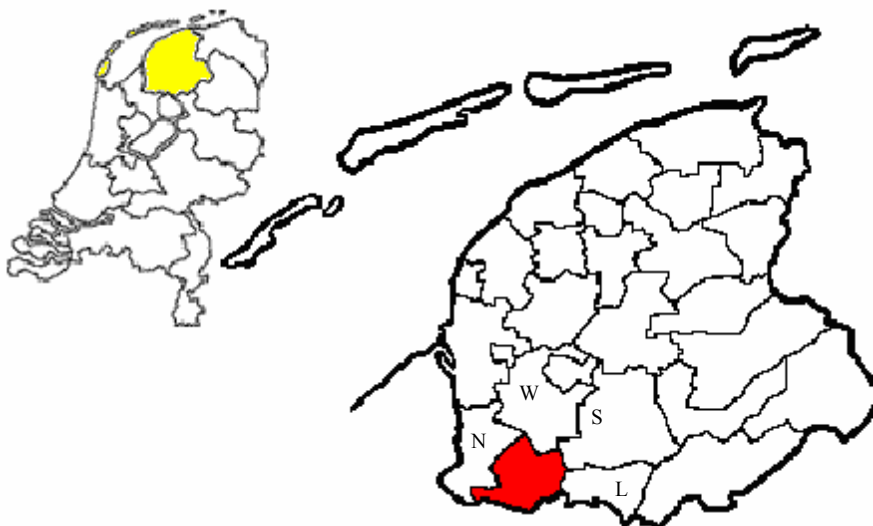
3.2 Gemeente Gaasterlân-Sleat

3.2.1 Algemeen

Ligging

De gemeente bestaat uit meerdere dorpjes en gehuchten, die allen hun eigen charme hebben. Ook het stadje Sloten, de kleinste van de Elf Steden, behoort tot deze gemeente. Balk is de hoofdplaats; hier is ook het gemeentelijk bestuur gevestigd. De andere 12 kernen van de gemeente zijn: Bakhuizen, Elahuizen, Harich, Kolderwolde, Mirns, Nijemirdum, Oudega, Oudemirdum, Rijs, Ruigahuizen, Sondel en Wijckel (zie figuur 2.2). Aan de zuidkant grenst Gaasterlân-Sleat aan het IJsselmeer. Aan de landzijde grenst het aan de gemeentes:

Nijefurd	(N)
Wymbritseradiel	(W)
Skarsterland	(S)
Lemsterland	(L)

Figuur 3.2 Provincie Friesland; de gemeente Gaasterlân-Sleat is gearceerd

Landschap

De gemeente Gaasterlân-Sleat bestaat bijna voor de helft uit water, ruim 100 km² water tegen zo'n 200 km² oppervlakte. Deze gemeente is uniek gelegen in het zuidwesten van Friesland. Naast het vele water is het een zeer bosrijke gemeente dat zelfs heuvelachtig genoemd mag worden.

Bevolking

In de gemeente Gaasterlân-Sleat wonen per 1 januari 2003 10.278 inwoners. Er zijn in de gemeente 14 dorpen waarvan Balk het grootste dorp is (6.000 inwoners).

Recreatie en toerisme

De gemeente heeft een heel mooi en wisselend landschap. In de gemeente komt de recreatieve sector sterk naar voren. Er zijn in Gaasterlân-Sleat veel (boeren)campings te vinden. Veel ondernemers binnen Gaasterlân-Sleat halen hun inkomsten geheel of gedeeltelijk uit de recreatie en het toerisme. Dit is dus een belangrijke sector binnen de gemeente.

3.2.2 Gesprekspartners

In Gaasterlân-Sleat zijn evenals in Ferwerderadeel acht interviews gehouden. De volgende personen of organisaties hebben hun medewerking verleend⁴:

- de Burgemeester en de Wethouder Economische Zaken;
- NLTO-kring Gaasterlân-Sleat;
- dorpsbelang en Wooncommissie Elahuizen;
- winkeliersvereniging Oude Mirdum;
- plaatselijk Belang Sloten;
- ondernemingsvereniging Balk;
- gezamenlijke Rabobank Zuidwest-Friesland;
- restaurant/camping Rijsterbos.

3.2.3 Belangrijkste knelpunten

Hieronder zullen eerst de twee grootste knelpunten beschreven worden die van invloed zijn op de sociale vitaliteit binnen de gemeente Gaasterlân-Sleat. Vervolgens komen in paragraaf 3.2.3 de overige knelpunten aan bod.

Stringente toewijzing woningcontingenten en eenzijdige opbouw woningbestand

Vanuit de Provincie Friesland krijgt elke gemeente voor een periode van 10 jaar een bepaald woningcontingent toegewezen. De gemeente is vrij om hieruit het aantal woningen te bepalen per dorp. Voor de periode 2000-2010 heeft de gemeente Gaasterlân-Sleat een contingent van 230 woningen gekregen. De gemeente heeft hiervan meer dan de helft aan het grootste dorp Balk toebedeeld. De reden hiervan is dat de gemeente vindt dat er een dorp moet zijn binnen de gemeente dat als centrum voor de lokale bevolking moet fungeren. Balk concurreert hiermee met Lemmer, in de naastliggende gemeente. Wanneer Balk deze concurrerende positie niet zou hebben is de kans groot dat de bewoners van de gemeente naar de gemeente Lemmer zullen gaan voor hun voorzieningen. Het toewijzen van een groot woningcontingent aan Balk betekent dat er in andere dorpen vrij weinig nieuwe woningen gebouwd mogen worden.

De huizenprijzen worden de laatste jaren steeds hoger binnen de gemeente. Een belangrijke oorzaak hiervoor is dat er veel mensen van buitenaf (het Westen) in de streek komen wonen. Voor hen zijn de huizen hier relatief goedkoop. Zij zorgen er voor dat de huizen in de gemeente duurder doorverkocht worden en zo dus in prijs stijgen. Voor de inwoners uit de gemeente betekent dit dat de huizen soms zo duur zijn dat ze dat ze voor hen onbetaalbaar zijn geworden. Dit geldt vooral voor startende jongeren. Gebleken is dat

⁴ Zie bijlage 3 voor de lijst met geïnterviewde personen.

de mensen die van buitenaf komen merendeels wat ouder zijn. Zij brengen geen jonge kinderen meer mee. Het gevaar hierbij is weer dat er veel minder kinderen zijn voor de basisscholen zodat deze dreigen te sluiten. Omdat dit een echte bedreiging aan het vormen is probeert de gemeente Gaasterlân-Sleat dit te voorkomen door de huizen in de kleine dorpen te verkopen aan mensen die een economische binding met dit gebied hebben. Het liefst aan eigen inwoners.

Behalve te weinig woningen worden er ook te weinig verschillende woningen gebouwd (zoals huur-, koop-, starters- en seniorenwoningen).

Mogelijke oplossingsrichting

De gemeente is op de goede weg door te proberen eigen inwoners in het dorp te laten wonen. Wel moet er voor gezorgd worden dat er in elk dorp nieuwbouw mogelijk is en niet alleen in de grotere dorpen. Ook moet erop gelet worden dat er voor verschillende doelgroepen woningen komen: zowel huur als koop, vrije sector als sociale huur voor starters, senioren woningen en gezinswoningen.

Te weinig mogelijkheden voor het groeien van bedrijven

De grotere bedrijfsterreinen in de gemeente bevinden zich in Balk en Bakhuizen. Daar krijgt de gemeente enige mogelijkheid om uit te breiden. Verder wordt de gemeente door de provincie wat betreft bedrijvigheid erg kort gehouden. De provincie heeft een bedrijventerrein aangelegd aan de A7 en wil hier een economische zone maken. Wanneer bedrijven in de gemeenten van Friesland uit willen breiden ziet de provincie het liefst dat ze zich rond de A7 vestigen.

De inwoners van de dorpen willen het liefst in hun eigen omgeving blijven met hun bedrijf. Ze vinden het vaak al een moeilijke stap om zich in een ander dorp binnen de gemeente te vestigen. Inwoners krijgen vaak niet de gelegenheid om binnen hun eigen dorp te groeien en zich te ontwikkelen. Wanneer de bedrijven zich verplaatsen naar een bedrijventerrein binnen de gemeente zal er niet veel veranderen qua werkgelegenheid. Maar wanneer een bedrijf uit de gemeente vertrekt, zal dit ook grote gevolgen hebben voor het aantal arbeidsplaatsen binnen de gemeente.

Mogelijke oplossingsrichtingen

De gemeente moet allereerst overtuigd worden van het nut van de bedrijven binnen het dorp. Dit kan gebeuren wanneer de ondernemers- en winkeliersverenigingen gezamenlijk optrekken richting gemeente. De gemeente zal hier dan in overleg moeten met de provincie en haar duidelijk moeten maken dat een dorp zich zal moeten blijven ontwikkelen om de leefbaarheid te behouden.

3.2.4 Overige knelpunten

Behalve de stringente woningtoewijzing en de beperkte groeimogelijkheden voor bedrijven, zijn er nog vier andere knelpunten in de gesprekken naar voren gekomen.

Aanleg EHS gaat gepaard met onzekerheden

Gaasterlân-Sleat heeft sinds een aantal jaar te maken met de Ecologische Hoofd Structuur (EHS). De gemeente hoeft hiervoor als eerste in Nederland geen agrarische grond af te staan, maar kan door middel van agrarisch natuurbeheer en vele stukke groen onder andere punten behalen om zo toch aan de eisen te voldoen. Een groot nadeel is dat er lange tijd onduidelijkheid is geweest over de EHS. Ook nu weten veel agrariërs niet wat ze te wachten staat. Ditzelfde geldt voor de maatregelen omtrent de Vogel- en Habitat Richtlijn. Ook hier zijn nog veel onduidelijkheden. Dit zorgt ervoor dat veel agrarische ondernemers een afwachtende houding aannemen, wat hun ontwikkeling en groei belemmert.

Mogelijke oplossingsrichting

Allereerst zou er door de organisatie die gaat over de EHS nagegaan moeten worden wat de exacte regels zijn voor Vogel- en Habitat Richtlijn. Ook het gemeentebestuur moet hiervan op de hoogte worden gesteld en er moeten gezamenlijk afspraken gemaakt worden. Hierna zou er een avond georganiseerd kunnen worden waar iedereen geïnformeerd wordt over de richtlijnen.

Openbaar vervoer niet optimaal

Vervoer is in de gemeente erg belangrijk, vooral omdat de bewoners voor verschillende voorzieningen naar andere dorpen moeten. Het openbaar vervoer is niet optimaal binnen de gemeente, bussen rijden niet vaak en hebben geen goede aansluiting. Bovendien rijden steeds meer bussen niet meer door de dorpen zelf maar langs de randen van de dorpen. Men is dus erg aangewezen op de auto. Voor schoolgaande kinderen en ouderen kan dit een probleem vormen. Kinderen zijn door de slechte aansluiting langer onderweg en ouderen moeten langer lopen voordat ze bij een bushalte zijn.

Mogelijke oplossingsrichting

Het openbaar vervoer moet goed toegankelijk zijn. Als dit niet het geval is, zullen er minder mensen gebruik van maken waardoor er weer minder diensten zullen zijn. Bij de provincie of bij de gemeente moeten naar oplossingen worden gezocht zodat het voor de vervoersmaatschappij rendabel is meerdere diensten te rijden en voor de bewoner gunstig genoeg is om met het openbaar vervoer te reizen. Gedacht kan worden aan een contract met een openbaarvervoermaatschappij.

Voorzieningen voor ouderen geconcentreerd in grotere dorpen

Voor ouderen is het lastig om in de kleinere kernen in het landelijk gebied te wonen. Om goede voorzieningen in de buurt te hebben zullen de meeste ouderen moeten verhuizen naar de grotere dorpen binnen een gemeente. In Gaasterlân-Sleat is dit Balk. Hier komt ook een verzorgingstehuis bij. In Bakhuizen en in Sloten zijn ook een aantal seniorenflats. Toch blijkt dat de meeste ouderen het liefst in hun eigen dorp blijven wonen. Vaak zie je dat familie of dorpsgenoten ze hierbij helpen. Ook rijdt er door de meeste dorpen nog een SRV-wagen. Daarnaast is er thuiszorg. Vanuit het verzorgingstehuis in Balk wordt er voor tafeltje-dek-je gezorgd. Het grootste knelpunt voor de ouderen is het vervoer. Het openbaar vervoer is niet optimaal. Vaak moeten de ouderen een eind lopen voordat ze bij een busstation zijn.

Beperkte werkgelegenheid voor hoger opgeleiden

In de gemeente Gaasterlân-Sleat is volgens de inwoners weinig werk voor hoger opgeleiden. Als gevolg hiervan trekken deze mensen uit de gemeente weg terwijl ze liever zouden blijven.

Overigens schijnen in en om de gemeente wel degelijk genoeg banen te zijn voor hoger opgeleiden. Om de inwoners dit te laten weten zal hieraan meer aandacht moeten worden geschonken. Ook zou aan public relations gedaan moeten worden.

3.2.5 Opmerkingen rondom leefbaarheidsaspecten

Naast de hiervoor vermelde knelpunten zijn ook opmerkingen gemaakt rondom een aantal leefbaarheidsaspecten die in het landelijk gebied spelen. Het gaat om natuur en landschap, recreatie en toerisme, bedrijvigheid, mobiliteit, voorzieningen, sociaal-culturele aspecten en milieu.

Natuur en Landschap

De gemeente Gaasterlân-Sleat heeft een zeer mooi afwisselend landschap met bossen, weidegebieden, een klifkust met het IJsselmeer, meren en binnenwateren. Zes jaar geleden zou Gaasterlân-Sleat 500 ha landbouwgrond hebben moeten inleveren voor de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). De landbouwsector heeft toen met succes een actiegroep opgericht om dit tegen te gaan. Gaasterlân-Sleat zit nu in een experimentele fase. De actiegroep mag door middel van een puntentelling op een andere manier aan de eisen van de EHS voldoen. Op dit moment zijn ze ongeveer halverwege met de realisatie hiervan.

Een punt van bezorgdheid is het toenemende aantal kraaien, roeken en roofvogels zoals de buizerd. Al deze vogels hebben een beschermende status en mogen dus zelfs niet verjaagd worden. De kraaien en roeken zijn echte eirovers en de roofvogels jagen zelfs op volwassen vogels. Het gevolg hiervan is dat het aantal weidevogels in de gemeente sterk achteruit is gegaan. Het is zelfs zo erg dat de mensen die voordat de boer gaat maaien de nesten markeren met behulp van nestbeschermers niet meer komen omdat dit geen zin meer zou hebben.

Recreatie en toerisme

De inkomsten uit recreatie en toerisme vormen een belangrijk deel van de inkomsten voor de inwoners van Gaasterlân-Sleat. In Gaasterlân-Sleat zijn op dit moment 25 vergunningen voor minicampings bij de boer. De vergunning geldt voor 10 campingplaatsen en in het hoogseizoen voor 15 plaatsen. Meer plaatsen zijn niet wenselijk. Meer vraag is er op dit moment niet en de plaatselijke campinghouders zijn er niet blij mee wanneer er 'te veel' campings zouden ontstaan.

Bedrijvigheid

In de gemeente Gaasterlân-Sleat zijn relatief minder werklozen dan in Leeuwarden. Ook ligt de werkloosheid onder het provinciaal gemiddelde. Er zijn in de gemeente ongeveer 3.000 arbeidsplaatsen. In de gemeente zijn veel bedrijven met 10 tot 15 man personeel. Er

zijn in Gaasterlân-Sleat drie grotere bedrijven op het gebied van milieu waar veel arbeidsplaatsen aanwezig zijn.

Zowel de agrarische sector als de recreatiesector spelen een grote rol in de gemeente. De agrarische sector neemt ook in de gemeente Gaasterlân-Sleat steeds meer af. Dit heeft een aantal oorzaken: er is onder andere minder werk door automatisering en betere en grotere veestapels (schaalvergroting). Als een agrariër vertrekt of stopt gaat dikwijls een deel van de vrijgekomen grond naar een agrarische buurman en soms wordt er van een ander deel natuur gemaakt. In de agrarische gebouwen die achterblijven wordt wel kleinschalige bedrijvigheid gedoogd. Als laatste alternatief wordt er een woonboerderij van gemaakt zodat als er geen andere mogelijkheden zijn het gebouw toch bewoond blijft.

Mobiliteit

Provinciaal is er geregeld dat wanneer er een zogenaamde 'suggestie' fietsstrook naast de weg ligt de maximum snelheid niet hoger mag zijn dan 60 kilometer per uur. Bij een weg met een maximum snelheid van 80 kilometer per uur moet er een apart fietspad langs de weg liggen. Dit bevordert de veiligheid van de weggebruikers.

De dorpen zijn van oudsher klein gebouwd met smalle wegen en niet berekend op het vele vervoer van tegenwoordig. Veel huishoudens hebben meerdere auto's en kunnen deze niet allemaal voor de deur kwijt. Met als gevolg dat juist in de dorpen meer auto's zijn dan parkeerplekken. Dit zorgt er ook vaak voor dat grote af- en aanvoerwagens die bij de boerderijen moeten komen vaak hinder hebben van deze auto's. Zij kunnen niet over de smalle wegen in het dorp wanneer er aan beide kanten van de weg auto's geparkeerd staan. Dit levert voor het werkverkeer veel oponthoud op. Ook de kleine bruggen, de nieuw aangelegde rotondes en drempels zorgen voor problemen bij het grotere werkverkeer.

Voorzieningenniveau

De afgelopen jaren zijn in sommige dorpen tal van voorzieningen weggefallen. Vooral de postkantoren en bankvoorzieningen worden steeds schaarser in de gemeente. In Sondel, Rijs, Mirns, Oudega, Elahuizen, Ruigehuizen en Kolderwolden zijn vrijwel geen voorzieningen aanwezig. In de andere zeven dorpen zijn wel enkele voorzieningen aanwezig. Elke winkel heeft een bepaald aantal mensen nodig om genoeg afzet te hebben om te kunnen bestaan. Dit betekent dat er op een bepaald moment een evenwicht ontstaat. Er wordt niet verwacht dat het voorzieningenniveau nog meer zal afnemen. Wel vindt men dat de school in het dorp erg belangrijk is. Als de school wegvalt, wordt het moeilijk het dorp leefbaar te houden. Dan vestigen jonge gezinnen zich liever elders waardoor er geen verjonging meer ontstaat in een dorp. Er moet dus wel geprobeerd worden de scholen te laten bestaan in de dorpen. Wanneer er scholen door het lage aantal leerlingen dreigen op te moeten houden met bestaan dan wordt geprobeerd om dit tegen te gaan door middel van fusies met scholen in naburige dorpen.

Bij dit alles dient overigens te worden opgemerkt dat het merendeel van de bewoners tevreden is met het huidige voorzieningenniveau. Men is er zich van bewust dat het nu eenmaal zo is dat wanneer je in het landelijk gebied woont er een ander voorzieningsniveau is dan wanneer je in een grotere stad woont.

Sociaal-cultureel

Het verenigingsleven is erg sterk in Gaasterlân-Sleat. Elk dorp heeft meerdere verenigingen op het gebied van toneel, dans, zang, vrouwen, mannen, voetbal, gym en andere verenigingen. De kerk is erg belangrijk voor elk dorp. Hiervandaan worden heel veel activiteiten georganiseerd. Ook voor jongeren is dit belangrijk omdat voor deze groep verder weinig te doen is 's avonds. Er zijn voor de jongeren in de gemeente maar een paar discotheken en ook weinig andere uitgaansgelegenheden.

Wel zijn er een aantal verenigingen gestopt door te weinig leden. Dit heeft verschillende oorzaken. Jonge mensen zijn vaak tweeverdieners en hebben veel minder vrije tijd over. Zij steken dus ook minder tijd in het verenigingsleven. Ook is het zo dat bij mensen die van buitenaf komen wonen het verenigingsleven niet zo heel erg belangrijk is. Zij zullen over het algemeen aan minder verenigingen deelnemen.

Milieu

Bijna iedereen in het landelijk gebied is aangesloten op het rioolstelsel van de gemeente of heeft een septic tank.

3.2.6 Sterke en zwakke punten, kansen en bedreigingen

Sterke punten

Gaasterlân-Sleat heeft een sterk wisselend landschap, met veel bos, water, een klifkust met het IJsselmeer maar ook open weidelandschappen. Het is een uitermate geschikt gebied voor recreatie.

De grond in de gemeente Gaasterlân-Sleat is in vergelijking met de Randstad goedkoper. Dit zou een reden voor verschillende bedrijven zijn om zich in deze gemeente te vestigen. Ook staat Friesland bekend om goede en trouwe arbeidskrachten.

In vergelijking met Noord-Friesland is de bereikbaarheid vanuit de Randstad goed. In een goed uur kun je al in Amsterdam zijn. Veel mensen willen wel rustig wonen maar ook niet te ver van de Randstad af wonen. Gaasterlân-Sleat heeft hiervoor een uitstekende ligging.

Zwakke punten

Er komen steeds meer ouderen voor hun rust in de gemeente wonen. Als gevolg van de hoge huizenprijzen en weinig werk voor hoger opgeleiden trekken veel jongeren weg. Er is dus sprake van vergrijzing en ontgroening. Dit betekent dat het in kleine dorpen moeilijk wordt de voorzieningen voor jongeren, zoals scholen, te behouden.

Een ander zwak punt is dat de wegen van de gemeente soms onvoldoende capaciteit hebben; dit veroorzaakt soms parkeerproblemen voor de bewoners en transportproblemen voor de af- en aanvoer van de bedrijvigheid.

Kansen

De recreatie in de gemeente Gaasterlân-Sleat biedt veel kansen. Het is een zeer afwisselend aantrekkelijk gebied met veel recreatieve mogelijkheden, zowel op het water als op het land. Indien de kwaliteit van de recreatievoorzieningen op peil wordt gehouden en waar nodig wordt verbeterd, zal Gaasterlân-Sleat recreatief een aantrekkelijke gemeente kunnen

blijven. Vooral op het gebied van waterrecreatie zijn er nog mogelijkheden. De infrastructuur voor waterrecreatie kan nog verbeterd worden (bredere en diepere sloten/vaarten, hogere bruggen, meer aanlegplaatsen). Ook kan er met behulp van public relations een betere recreatiespreiding worden verkregen. Nu is er nog een hele grote golf recreanten die rond Hemelvaart en Pinksteren komt.

Sloten is een van de steden van de Elfstedentocht. Door de plannen die er nu liggen uit te voeren zal deze stad erg in trek blijven bij veel recreanten en toeristen.

Wanneer er meer overleg zou zijn tussen de verschillende verenigingen van dorpsbelangen zou er misschien meer bereikt kunnen worden binnen de gemeente. Je kunt je dan samen sterk maken en de belangen van de bewoners en bedrijven duidelijk maken.

Bedreigingen

De gemeente moet zich kunnen blijven ontwikkelen. Door onder meer de stringente toewijzing van woningcontingenten en bedrijfsterreinen wordt de groei van de gemeenten belemmert. En vaak betekent stilstand achteruit gaan!

Er moet rekening gehouden worden met de al bestaande bedrijvigheid. Zij moet de kans krijgen om zich uit te breiden wanneer dit nodig is.

4. Reflectie op de casestudy

4.1 Inleiding

Met behulp van de interviews onder de betrokken actoren in de twee gemeenten is er bottom-up informatie verkregen over de lokale bedrijvigheid, de sociale vitaliteit en leefbaarheid. Omdat deze onderwerpen ook bij veel beleidsambtenaren spelen, ontstond de behoefte om hier met hen dieper op in te gaan. Om dit vorm te geven, is er gekozen voor een workshop.⁵ Voor deze workshop zijn beleidsmedewerkers van verschillende Ministeries, landelijke koepelorganisaties, provincie(s), gemeenten en verschillende direct gebiedsbetrokkenen uitgenodigd.

De genodigden voor de workshop werden verdeeld over twee groepen en zijn aan de gang gegaan met de volgende vragen:

- is er daadwerkelijk een verband tussen de wegtrekkende bedrijvigheid en de leefbaarheid en sociale vitaliteit in het gebied?
- zijn er problemen rondom de lokale bedrijvigheid in relatie tot de leefbaarheid en de sociale vitaliteit?
- zo ja, kunnen we hiervoor oplossingen bedenken?

4.2 Relatie tussen bedrijvigheid en leefbaarheid en sociale vitaliteit

Allereerst is er gekeken of de deelnemers aan de workshop ook een integrale relatie zien tussen de bedrijvigheid en de leefbaarheid en sociale vitaliteit in de kleine kernen. Dit was bottom-up in de interviews wel naar voren gekomen. Het is echter belangrijk te achterhalen in hoeverre deze mening door de deelnemers gedeeld wordt zodat er dieper op de problemen kan worden ingegaan en naar een oplossing kan worden gezocht. Henk Rozema, van de Provincie Fryslân, legt in zijn verhaal uit dat bedrijvigheid en ondernemerschap van belang is voor het sociaal-culturele klimaat op het platteland. In bijlage 4b is een samenvatting van zijn lezing opgenomen.

Iedere deelnemer heeft op de onderstaande vraag antwoord gegeven met een argumentatie.

'Is er daadwerkelijk een verband tussen de wegtrekkende bedrijvigheid en de leefbaarheid en sociale vitaliteit in het gebied?'

Het gros van de deelnemers was het erover eens dat er inderdaad een verband is tussen de leefbaarheid en de mate van bedrijvigheid in een gebied (bijlage 4c). Bedrijvigheid

⁵ Zie bijlage 4 voor de lijst van deelnemers, de tekst van de gehouden presentatie en de uitwerking van de items.

biedt immers een bepaald voorzieningsniveau, wat mensen bindt. Ook zorgen de lokale bedrijven voor veel sponsoring en levendigheid, wat vooral belangrijk is voor het verenigingsleven in een gebied. Bedrijvigheid is een economische trekpleister en zorgt voor werkgelegenheid. Wanneer er in een dorp geen bedrijvigheid is, ontstaat er een monocultuur. Een gemeenschap waar sprake is van een monocultuur is volgens velen niet levensvatbaar; sociale cohesie en diversiteit in een gebied is noodzakelijk. Dit creëer je door verschillende soorten bedrijven in een gebied te hebben.

Enkele tegenargumenten werden ook gegeven. Zo vindt een aantal mensen dat wonen wel heel belangrijk is maar je kunt ook elders gaan werken. Een ander vindt dat zolang er maar een ontmoetingsplaats is in het dorp de leefbaarheid goed blijft. Nog iemand anders vindt dat de uitbreiding van de lokale bedrijvigheid de kwaliteit van de leefomgeving aantast en daarmee ook de sociale vitaliteit.

Over het algemeen zijn er veel meer redenen aangedragen waarom er wel een relatie bestaat dan waarom er geen relatie bestaat tussen de lokale bedrijvigheid versus de sociale vitaliteit en de leefbaarheid.

4.3 Problemen en oplossingen rondom lokale bedrijvigheid in relatie tot leefbaarheid en sociale vitaliteit

Nadat er geconcludeerd werd dat er wel degelijk relaties zijn tussen de lokale bedrijvigheid in het landelijk gebied en de leefbaarheid en sociale vitaliteit kon er een doorstart worden gemaakt naar de problemen omtrent dit onderwerp. Allereerst werd de groep verdeeld in twee subgroepen waarna er binnen de subgroepen problemen werden benoemd die er binnen de kleine kernen bestaan.

De eerste groep heeft de volgende problemen of terreinen genoemd waarop zich problemen kunnen voordoen:

- ruimtelijke ordening/regelgeving;
- een te eenzijdig bedrijfsleven heeft een negatief effect op de evenwichtige bevolkingsopbouw en daarmee op de leefbaarheid;
- verdwijnen van bedrijvigheid;
- lokale bedrijvigheid is niet de belangrijkste voorwaarde voor sociale vitaliteit;
- infrastructuur;
- kwaliteit ondernemerschap;
- evenwicht tussen verdienen en voorzieningen;
- vraag en aanbod van werk passen niet altijd;
- bedrijfsontwikkeling wordt gehinderd door 'import';
- in dorpen met lage omgevingskwaliteit is lokale bedrijvigheid belangrijker dan 'mooie dorpen'.

Vervolgens is er in tweetallen gewerkt aan oplossingen voor onderstaande 5 belangrijkste probleemvelden:

- ruimtelijke ordening/wet- en regelgeving;
Bij de problemen omtrent ruimtelijke ordening/wet- en regelgeving werden verschillende oplossingen aangedragen. De volgende zijn met name belangrijk:

- meer experimenteerruimte;
- flexibiliteit in de regelgeving (met name omtrent RO, milieu en welzijn);
- benutten creativiteit voor gepaste bedrijvigheid in het buitengebied;
- stimuleren van initiatieven en samenwerking tussen politiek, gemeente en inwoners is belangrijk;
- gemeentelijke overheid: meer vestigingsmogelijkheden voor bedrijven creëren. Men kan bijvoorbeeld een gemeentelijke adviescommissie bestaande uit ondernemers oprichten. Deze commissie kan dan adviseren over aanvragen voor vestigingen;
- meer maatwerk.

In de aansluitende discussie is besloten dat een groepje deelnemers na de workshop met deze oplossingsrichtingen aan de slag gaat.

- te eenzijdig bedrijfsleven;
Bij het probleem van een te eenzijdig bedrijfsleven werden drie oplossingen gegeven:
 - meer samenwerking tussen de brancheorganisaties;
 - stimuleren oprichting plaatselijke netwerken met behulp van ambassadeurs;
 - verbetering van de kwaliteit van de woningbouw.
- verdwijnen bedrijvigheid;
Bij het probleem 'verdwijnen van bedrijvigheid' werden als oplossingen gegeven:
 - ondernemerschap stimuleren;
 - netwerken van ondernemers versterken;
 - soepelere regelgeving creëren en een beter economisch perspectief bieden.
- lokale bedrijvigheid beïnvloedt integrale leefbaarheid;
Verder werd geconcludeerd dat lokale bedrijvigheid niet alleen belangrijk is voor de sociale vitaliteit maar ook effecten heeft op de totale leefbaarheid in het gebied.
- infrastructuur.
Ook de infrastructuur zou verbeterd moeten worden. Tegelijkertijd wordt door het fenomeen telewerken de rol van de factor infrastructuur verkleind.

Samenvattend voor de eerste groep wordt geconcludeerd dat er veel van bovengenoemde zaken onder punten 2 tot en met 4 raakvlakken hebben met ruimtelijke ordening en wet- en regelgeving (punt 1). Een integraal masterplan (strategisch groeibeleid) voor het platteland waarbij naast RO-aspecten ook wordt gekeken naar leefbaarheidsitems (woning, openbaar vervoer, voorzieningen enzovoort) is daarom noodzakelijk. Een dergelijk plan biedt ook meer mogelijkheden voor maatwerk.

De tweede groep heeft minder gewerkt vanuit problemen maar meer vanuit kansen (zie bijlage 4 e) en heeft eerst voorwaarden voor succes benoemd:

- een goed klimaat om te kunnen ondernemen: ruimte, grondprijs, bereikbaarheid, niet te veel bureaucratie, enzovoort;

- een goede communicatie: zo kun je via netwerken je successen en je problemen delen;
- voldoende draagvlak vanuit de landbouw;
- er moet sector- en grensoverschrijdend gewerkt worden.

Vervolgens heeft men stil gestaan bij een aantal problemen:

- vraag en aanbod van bedrijven en voorzieningen zijn niet met elkaar in evenwicht;
- het netwerk van onderlinge verbanden is niet goed genoeg;
- de bedrijvigheid zou te weinig onderscheidend zijn;
- regelgeving is niet afgestemd op kleine kernen.

Na het benoemen van de kansen en de problemen is er centraal gekeken welke kansen en problemen het belangrijkste zijn. De vijf belangrijkste kansen en problemen zijn groepsgewijs nader bediscussieerd, trekkers werden benoemd (bijlage 4f).

De volgende kansen en oplossingsrichtingen zijn uit de discussies naar voren gekomen:

- natuurlijke groei, wegnemen beperkingen voor ondernemers, regelgeving is niet afgestemd op de kleine kernen;
- er moet een duurzame regionale economie komen;
- er moeten meer interacties komen tussen bewoners, ondernemers en ruimtelijk beleid (verantwoording overheden). Het platteland is een economische factor in Nederland;
- er moet een goede bereikbaarheid zijn naar de grote kernen;
- het succes en vertrouwen uit netwerken moet worden gedeeld, LEADER+ aanhaken aan de bestaande netwerken.

4.4 Conclusie

De deelnemers aan de workshop constateerden een relatie tussen bedrijvigheid en de leefbaarheid en sociale vitaliteit in het landelijk gebied. Uit de twee groepen zijn verschillende eindresultaten naar voren gekomen. Groep 1 heeft verscheidene oplossingen aangedragen voor de vijf gesignaleerde problemen rondom lokale bedrijvigheid en leefbaarheid/sociale vitaliteit. In groep 2 hebben zich nadrukkelijk trekkers gemeld rondom de binnen de groep gesignaleerde problemen rondom lokale bedrijvigheid en leefbaarheid/sociale vitaliteit. Vervolgens zijn er trekkers opgestaan en zijn er verschillende groepen opgericht die zich met de problemen of kansen en mogelijke oplossingen bezig willen gaan houden. De groepen hebben afgesproken contact met elkaar op te nemen.

Over het algemeen is er door de deelnemers zeer positief gereageerd op de workshop. Er zijn dwarsverbanden tussen organisaties ontstaan en er zijn concrete vervolgafspraken gemaakt. Wel moet ervoor worden gewaakt dat de energie die op deze dag naar boven is gekomen niet te veel wordt getemperd door de regelgeving die natuurlijk niet zo maar te veranderen is. De bedoeling is dat we dit veranderingsproces met z'n allen in beweging zetten. Iedere deelnemer kan nadenken wat hij/zij op zijn/haar plek bij zijn/haar eigen organisatie kan doen om tot actie te komen.

5. Slotbeschouwing

Dit onderzoek is begonnen met de vraag van LNV in hoeverre de lokale bedrijvigheid de sociale vitaliteit beïnvloedt. Om deze vraag te kunnen beantwoorden, zijn eerst de begrippen leefbaarheid, bedrijvigheid en sociale vitaliteit gedefinieerd. Vervolgens is ingezoomd op de sociaal-economische ontwikkeling in Friesland in relatie tot leefbaarheid, bedrijvigheid en sociale vitaliteit. Door middel van een casestudy in de gemeenten Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat is gekeken naar de mening van mensen/organisaties in deze twee gemeenten rondom leefbaarheid, bedrijvigheid en sociale vitaliteit.

Literatuuronderzoek en de gesprekken met mensen in de gemeenten Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat vormden de input voor de workshop waar aan de genodigden specifiek de onderstaande vragen werden voorgelegd.

- Is er daadwerkelijk een verband tussen de wegtrekkende bedrijvigheid en de leefbaarheid en sociale vitaliteit in het gebied?
- Zijn er problemen rondom de lokale bedrijvigheid in relatie tot de leefbaarheid en de sociale vitaliteit?
- Zo ja, kunnen we hiervoor oplossingen bedenken?

Tijdens de workshop bleek dat de genodigden de eerste vraag met 'ja' beantwoordden. Vervolgens werd er doorgestoken richting problemen en in hoeverre daar oplossingen voor aan te dragen zouden zijn. Geconcludeerd werd dat niet alles tegelijkertijd opgelost kon worden maar dat er gekozen moest worden welke problemen eerst. Om ook daadwerkelijk met de problemen aan de gang te gaan, bleek het belangrijk te zijn dat er een trekker opstaat die vervolgens een groep om zich heen verzameld om aan de oplossing te werken.

Literatuur

BANS-Studie Noord-Nederland, *Onderdeel Zuidwest Friesland*. ETC, PAU, STAMM, ERM. Leusden, Groningen, Assen, Utrecht, april 2001.

DBF, Project 'Dorp van de Toekomst, *Ontwikkeling Plattelandsservicecentra*. Gemeente AA en Hunze, juni 2001.

Duintop Advies, *Innovatieve bedrijfshuisvesting op het platteland. Over vrijkomende boerderijen en andere kansen*. Kamer van Koophandel Friesland, januari 2002.

Engbersen, R., A. Sprinkhuizen en A. van der Kooij, *Wegen naar een ander platteland. Duurzaam, doordacht en dynamisch BANS Vitaal Platteland*. NIZW, 2001.

Jansen, U. en R. Lammert, *Leefbaarheid op het platteland, sociale en culturele ontwikkelingen*. Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 1989-1998.

Kohlman, R. en I. Cuperus, *Focus op het platteland. Ontwikkeling landelijke gebieden*. Vereniging Nederlandse Gemeenten, 2001.

Kroon, H. en P. Rijk, *Leefbaarheid van het landelijk gebied voor de lokale bewoners. Naar een concept voor gecoördineerd plattelandsbeleid*. Alterra, LEI, december 2000.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, *Groene lijnen naar de toekomst. Een verkenning van de veranderende beleidsomgeving in het landelijk gebied*. Januari 2002.

Provincie Fryslân, *Ruimte voor werk. Notitie bedrijventerreinen en kantorenlocaties 200-2010*. Oktober 2001.

Saey, P., *Vakgroep Geografie. Bewonersonderzoek, voorzieningen onderzoek, dorpenonderzoek, eindrapport (4 boeken), leefbaarheidsonderzoek in de plattelandskernen van de Westhoek*. U.G. Universiteit Gent, 1997.

Stegeman, J., *Leefbaarheid op de agenda. Een studie naar het vigerend leefbaarheidsbeleid en leefbaarheidsthema's in de toekomst*. Wetenschapswinkel, publicatienummer 163, mei 2000.

Strijker, D., Economische Faculteit Ru. *Platteland: Mythe versus Feiten*. Groningen, juni 1996.

Terluin, I.J., J.H.Post, A.J.Wisselink en M.M.M. Overbeek, Forces affecting employment dynamics in Groningen, *Case study in a lagging rural region in the Netherlands*. LEI, maart 1999.

Bijlage 1 Literatuuronderzoek

Bij aanvang van het onderzoek is door de opdrachtgever gevraagd, door middel van de beschikbare literatuur, meer duidelijkheid te scheppen in de volgende items en vragen:

- Wat is de definitie van 'Landelijk gebied'?
- Wat is leefbaarheid?
- Trekken er inderdaad bedrijven weg uit landelijke gebieden?
- Wat is sociale vitaliteit?
- Welke factoren zijn van invloed op de sociale vitaliteit?
- Wat is sociaal-economische vitaliteit?
- In kaart brengen van de mogelijke bijdrage van bedrijven aan sociale vitaliteit
- Welke lokale factoren kunnen verklaren dat bedrijven verhuizen van het landelijk naar het stedelijk gebied?
- Provincie Friesland
- Welke gemeente past er het beste binnen dit onderzoek?

In deze bijlage zal op deze vragen nader ingegaan worden. Dit voorzover deze vragen al niet aan de orde zijn gekomen in hoofdstuk 2.

B1.1 Definitie van Landelijk gebied

Het landelijk gebied wordt gezien als plattelandsregio waarin ook dorpen en kleinere steden liggen. Het platteland wordt gekenmerkt door relatief lage dichtheden (van bijvoorbeeld bewoning, grondgebruik of economische activiteit). Het CBS hanteert de volgende indeling naar verstedelingsklassen.

- Zeer sterk stedelijk	≥ 2.500 adressen/km ²
- Sterk stedelijk	1.500 - 2.500 adressen/km ²
- Matig stedelijk	1.000 - 1.500 adressen/km ²
- Weinig stedelijk	500 - 1.000 adressen/km ²
- Niet-stedelijk	< 500 adressen/km ²

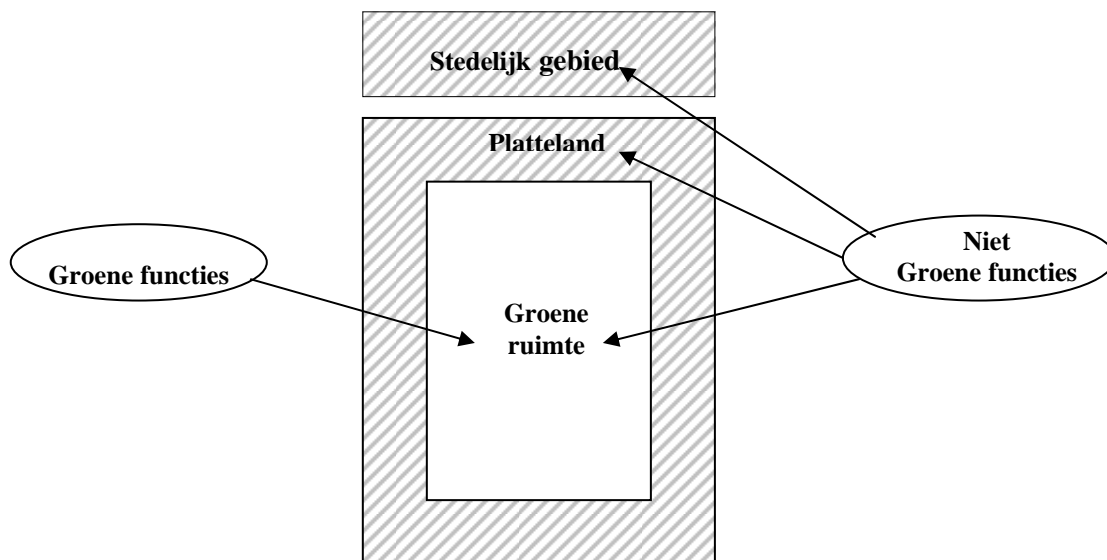
Landelijk gebied ≤ 1.000 adressen/km²

Stedelijk gebied ≥ 1.500 adressen/km²

Een onderdeel van het platteland is de groene ruimte. Dit zijn alle gebieden buiten de bebouwde kom (Strijker, 1996). Volgens de CBS-indeling (Centraal Bureau voor Statistiek) van gemeenten naar verstedelingsklassen bestaat het landelijk gebied uit gemeenten met een omgevingsadresseneenheid van minder dan 1.000 per km².

Binnen de Groene ruimte zijn groene functies te vinden zoals land- en tuinbouw, natuur, openluchtrecreatie, waterbeheer, waterwinning en delfstoffen. Er zijn ook niet-groene

functies zoals wegen, woningbouw en overige bedrijvigheid. Deze niet groene functies zijn in elk landtype te vinden, voor een overzicht zie figuur B1.1.

Figuur B1.1 Type gebieden met de bijbehorende functies
Bron, D. Strijker, 1996.

B1.2 Leefbaarheid

Leefbaarheid wordt als volgt gedefinieerd:

'De mate waarin de sociale en fysieke leefomgeving aan de normen en de waarden van de bewoners en/of gebruikers van het landelijk gebied voldoen'.

Leefbaarheid speelt zich af op lokale en regionale schaal en zelfs per doelgroep kan de leefbaarheid verschillend zijn. De aanpak van leefbaarheidsproblemen vereist daarom lokaal en regionaal maatwerk (leefbaarheid op de agenda, 2000).

Mensen kunnen tot op zekere hoogte hun eigen welzijn beïnvloeden, onder meer door bestaande leefbaarheid beter te benutten. Leefbaarheidverschillen tussen regio's uiteten zich dus indirect door verschillende gedragskeuzes van mensen zoals door elders een andere baan zoeken, te verhuizen, enzovoort. Met name een emigratiesaldo (algemeen of in een bepaalde bevolkingscategorie) is een indirect teken van de leefbaarheid van een bepaald gebied (Kroon, 2000).

Voor veel mensen is de plek waar zij wonen leefbaar wanneer zij binnen een bepaalde afstand hun werkplek en het grootste deel van hun benodigde voorzieningen kunnen vinden. Het aanbod van werk in de kleinere kernen is veel geringer dan dat van de grotere

kernen wat resulteert dat de mensen die in het landelijk gebied wonen naar de grotere kernen trekken.

In het streekplan (streekplan Friesland, 1994) geeft de provincie de volgende maatschappelijke processen aan die de afhankelijkheid van kleine kernen van stedelijke centra en grotere kernen in Friesland versterken:

- afname van de werkgelegenheid door aanpassingen in de landbouw. Ook in de sfeer van toelevering, verwerking en afzet van landbouwproducten;
- in de directe omgeving ontstaat te weinig compenserende werkgelegenheid buiten de landbouwsector;
- door schaalvergrotingsprocessen verdwijnen vele voorzieningen uit de kleinere kernen, zowel in de detailhandel als de dienstverlening;
- steeds meer vrouwen nemen deel aan het arbeidsproces. Hun werkplek ligt vaak in de stedelijke en regionale centra.

Binnen Friesland bestaan duidelijke verschillen in de leefbaarheidsproblematiek. Regio's met een sterke afhankelijkheid van de landbouw en op relatief grote afstand van de grotere kernen ervaren de meeste leefbaarheidsproblemen evenals de minder aantrekkelijke woon- en recreatieregio's.

In Friesland wordt al geruime tijd gewerkt aan een leefbaarheidsbeleid. Dit beleid is gebiedsgericht en is op de volgende drie punten toegespitst:

- economische ontwikkeling;
- bereikbaarheid van werk en voorzieningen;
- dorpsvernieuwing en woningbouw.

Het provinciale beleid is erop gericht om gunstige ruimtelijke voorwaarden en omstandigheden te scheppen voor een goed werk-, voorzieningen- en woonmilieu in steden en regionale centra. Maatregelen die daarbij moeten bijdragen zijn:

- verder uitbouwen van een goed vestigingsmilieu voor bedrijven met behulp van een wervend aanbod van één of meer goed bereikbare bedrijfsterreinen;
- stimuleren van een goede ruimtelijke rangschikking van vele vormen van voorzieningen. Een sterk, aantrekkelijk en goed bereikbaar kernwinkelgebied heeft hoge prioriteit;
- scheppen van goede en aantrekkelijk woongebieden die het draagvlak voor werk en voorzieningen helpen versterken (leefbaarheid op de agenda, 2000).

B1.3 Provincie Friesland; items rondom lokale bedrijvigheid, leefbaarheid en sociale vitaliteit

Landbouw is een belangrijke ondernemingstak in Friesland. Behalve de economische betekenis van landbouw is landbouw tevens van belang voor de ruimtelijke kwaliteit van het Friese landschap: 'de groene ruimte'. Het aandeel landbouw in het totale grondgebruik in Friesland bedraagt 75%.

De ontwikkelingen die zich in de landbouw voordoen worden voor het overgrote deel bepaald door het Europese landbouwbeleid. Door afnemende prijssubsidies en de

overgang naar inkomenssteun wordt de concurrentie in de land- en tuinbouw groter. Als gevolg hiervan zijn er twee ontwikkelingsrichtingen zichtbaar. Aan de ene kant is een grootschalige, bijna industriële landbouw met megabedrijven te zien. Aan de andere kant landbouw met bedrijven die hun inkomen proberen te vergroten door verbreding en verdieping.

Bedrijven zijn met verbreding bezig wanneer ze zich richten op andere diensten zoals natuurbeheer, wateropvang, recreatie, enzovoort. Wanneer bedrijven zich met verdieping bezighouden betekent dit dat ze hun bedrijf specialiseren en een extra waarde toevoegen zoals het zelf bereiden van kaas en het verkopen van producten aan huis.

Er is een trend te zien dat bedrijven er een tweede tak naast hebben. In Nederland is dit 12% en in Europa 40%.

De hoeveelheid landbouwgrond is de laatste jaren flink afgenomen en deze trend lijkt zich de komende tijd door te zetten. Dit is het gevolg van de ruimteclaims van onder andere wonen, werken en de invulling van de ecologische hoofdstructuur. In 2015 zal het landbouwareaal in Friesland met 6 à 7% zijn afgenomen.

Er is een tendens zichtbaar dat er, mede vanwege de recente crisissituaties in de landbouw, meer voor zelfvoorzienende regio's wordt gepleit. Dat betekent dat er minder (inter)nationale transport van dieren en producten plaatsvindt met als doel een betere traceerbaarheid en veiligheid van voedselproducten.

Met het toenemen van de verstedelijking wordt het platteland steeds meer een multifunctionele groene ruimte. Het is niet alleen een productieruimte voor landbouw, maar ook een consumptieruimte voor de burger. Kamperen bij de boer is in trek en er zijn recreatieroutes uitgezet. Vrijkomende boerderijen worden benut voor niet-agrarische vormen van wonen en werken.

In het algemeen is de leefbaarheid in Friesland voldoende. Opvallend is dat ondanks de verschalig van de voorzieningen op het platteland de meeste mensen in Friesland tevreden zijn met de aanwezige voorzieningen (landelijke enquête: 'de staat van het land' dit met een uitwerking voor Friesland). Er is volgens de geënquêteerden altijd wel een apotheek of arts in de buurt. De kinderen kunnen in 73% 'om de hoek' naar school. Er is één voorziening die duidelijk wel gemist wordt: het postkantoor. Ongeveer 90% van de Friezen voelt zich veilig in hun huis. De bereikbaarheid van het openbaarvervoer scoort, net als landelijk, wel slecht.

Het aantal (sociale)voorzieningen en de kwaliteit van deze voorzieningen zijn van groot belang voor de leefbaarheid. Daarnaast is ook de bereikbaarheid van deze voorzieningen van belang. Door de ligging van de kernen in Friesland zijn voorzieningen in redelijke mate over de provincie verspreid.

De sociale samenhang op het platteland met zijn kleine tot middelgrote kernen, geworteld in de Friese traditie, is nog steeds groot. Dit is belangrijk voor de leefbaarheid op het platteland. Als gevolg van schaalvergroting in diverse sectoren neemt in de kleine kernen op het platteland de voorzieningen af: de laatste winkel die verdwijnt, basisscholen en huisartsenpraktijken fuseren. Deze afname zal waarschijnlijk in de toekomst niet gekeerd kunnen worden. De afname van voorzieningen vormt een probleem voor mensen die minder mobiel zijn zoals ouderen en gehandicapten. (Startdocument Streekplan 2005-2015).

De groei van de Friese economie blijft structureel achter bij de bevolkingsontwikkeling. Vooral in delen waar de bevolkingsdichtheid gering is en verder afneemt als gevolg van de schaalvergroting, is er een leefbaarheidprobleem.

Als gevolg van dit probleem heeft de Provincie Friesland het voornemen in het streekplan de werkgelegenheid te stimuleren, de leefbaarheid op het platteland te bevorderen en wil ze het draagvlak voor voorzieningen versterken (Provincie Friesland).

Het platteland is in Friesland als vestigingsplaats minstens evenzeer in trek als de steden, en er is géén automatische trek naar de steden. Zevenendertig procent van de ondervraagde bedrijven die nu in de stad zitten, zegt dat ze onder voorwaarden ook op het platteland zouden kunnen zitten. Deze bedrijven waren gemiddeld 20 werkzame personen groot, wat aangeeft dat het platteland klaarblijkelijk ook voor de wat grotere bedrijven interessant is. De meest genoemde voorwaarde is de bereikbaarheid.

Van alle ondervraagden, zowel uit de stad als op het platteland, geeft 45% aan wel in een boerderij te kunnen zitten en dat ook wel zou willen. De voorwaarden die ze hieraan stellen zijn bereikbaarheid, prijs en medewerking van de gemeente. Locaties aan de rand van het dorp, dicht bij grote steden en verbindingswegen zijn het meest in trek.

Ondernemers waarderen de ruimte, lagere bedrijfskosten, de zichtbaarheid en de bereikbaarheid van het bedrijf, het woonklimaat en het dorpsleven van het buitengebied. Bovendien blijkt van de ondervraagden 42% wonen en werken te combineren. Dit combineren gaat op het platteland gemakkelijker dan in de stad.

De huidige regelgeving in Friesland is zo dat het moeilijk is om een niet-agrarisch bedrijf te vestigen in een voormalige boerderij.

Er is ruimtelijk beleid nodig voor het Friese platteland. Het platteland is vitaal. Er zijn veel kansen en ondernemers vestigen zich er graag. We kunnen het platteland ook in economisch opzicht zien als waardevolle aanvulling op de economische zones.

De ondernemers zijn vrijwel allemaal betrokken bij het Friese landschap en het uiterlijk van de dorpen.

Niet-agrarische bedrijvigheid kan een deel van de economische functie van deze boerenbedrijven voor het platteland overnemen. Het huidige beleid zou dan moeten worden omgevormd tot een bewust, positief beleid om bedrijven in boerderijen te huisvesten (Duintop advies, 2002).

Er kunnen een aantal conclusies worden getrokken. In Friesland is de huidige harde voorraad terreinen (circa 481 ha) gelet op de verwachte toekomstige vraag in 2010, onvoldoende. Om aan de verwachte vraag te voldoen, dient er minimaal 660 ha bedrijventerrein te worden ingepland. Voor heel Friesland zitten er in theorie voldoende plannen in de pijplijn om die opgave aan te kunnen. Maar per zone en per gemeente zijn er verschillen. (Provincie Fryslân, oktober 2001).

Volgens tellingen van de Kamer van Koophandel is de totale werkgelegenheid in de periode 1997-2001 gestegen met 15,7% (zie tabel 1). De werkgelegenheidsgroei als geheel is echter achtergebleven bij die in Nederland. De belangrijkste verklaring is dat in het gehele land de grote bedrijven (>100 mensen) veel sterker zijn gegroeid dan in Friesland. Ook het percentage eenmansbedrijven ligt in Friesland lager (43%) in vergelijking met heel Nederland (50%).

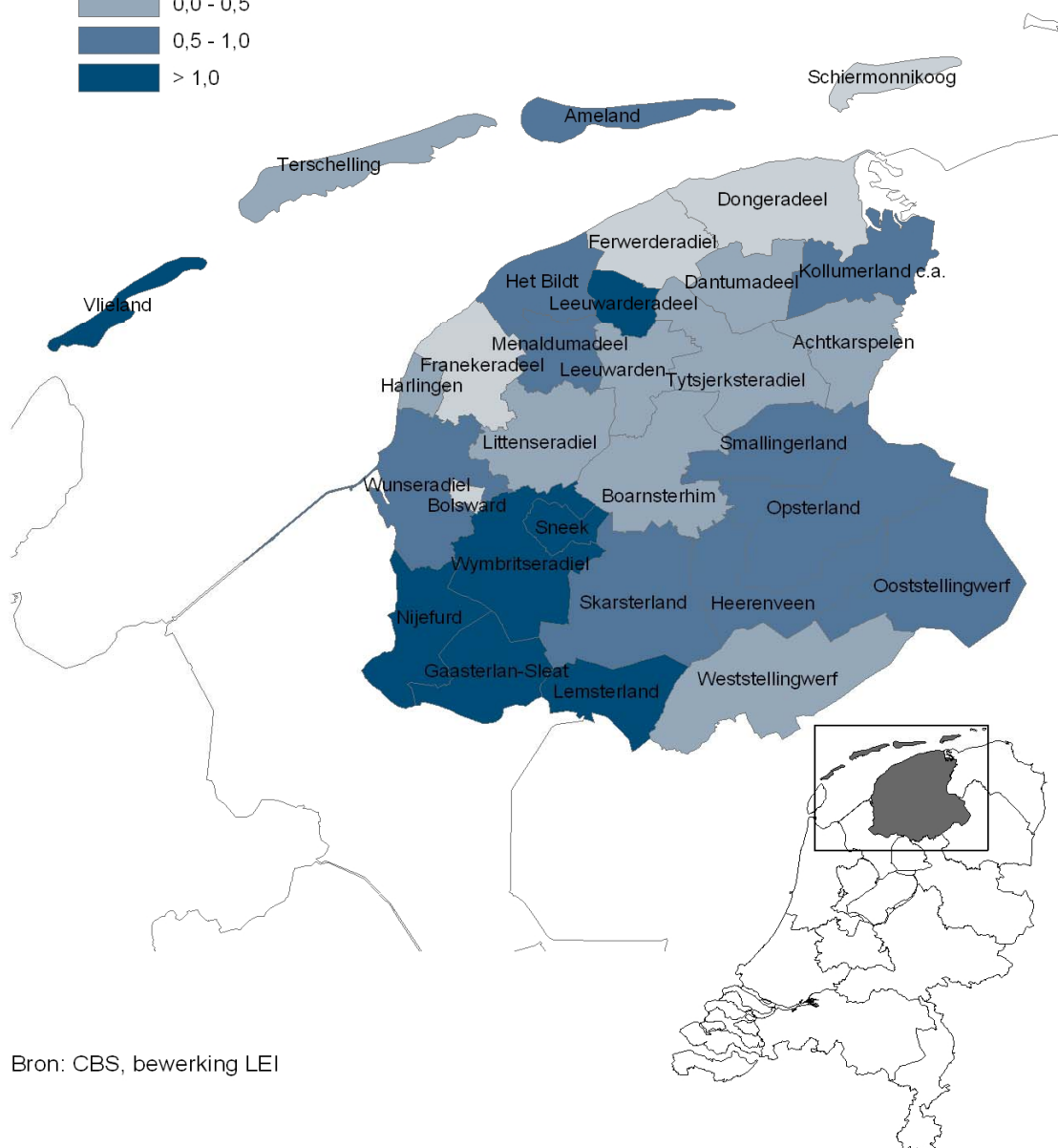
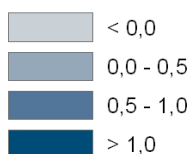
Landbouw en Visserij	14,4%
Industrie	7,2%
Bouw	11,8%
Groothandel	17,1%
Detailhandel	9,5%
Horeca	11,5%
Vervoer	20,3%
Financiën	9,2%
Adviesdiensten	53,2%
Facilitaire diensten	84,7%
Persoonlijke diensten	22,1%
Algemene diensten	67,7%
Zakelijk beheer	0,1%
Overig	-23,5%
Totaal bedrijfsleven Friesland	15,7%
Totaal bedrijfsleven Nederland	22,0%

Tabel 1.2 Gemiddelde werkgelegenheidsgroei per sector in Friesland (1997-2001)

Bijlage 2 Statistische informatie

Bijlage 2a Bevolkingsgroei per gemeente in Friesland, gemiddeld percentage per jaar over de periode 1-1-1995 tot 1-1-2000

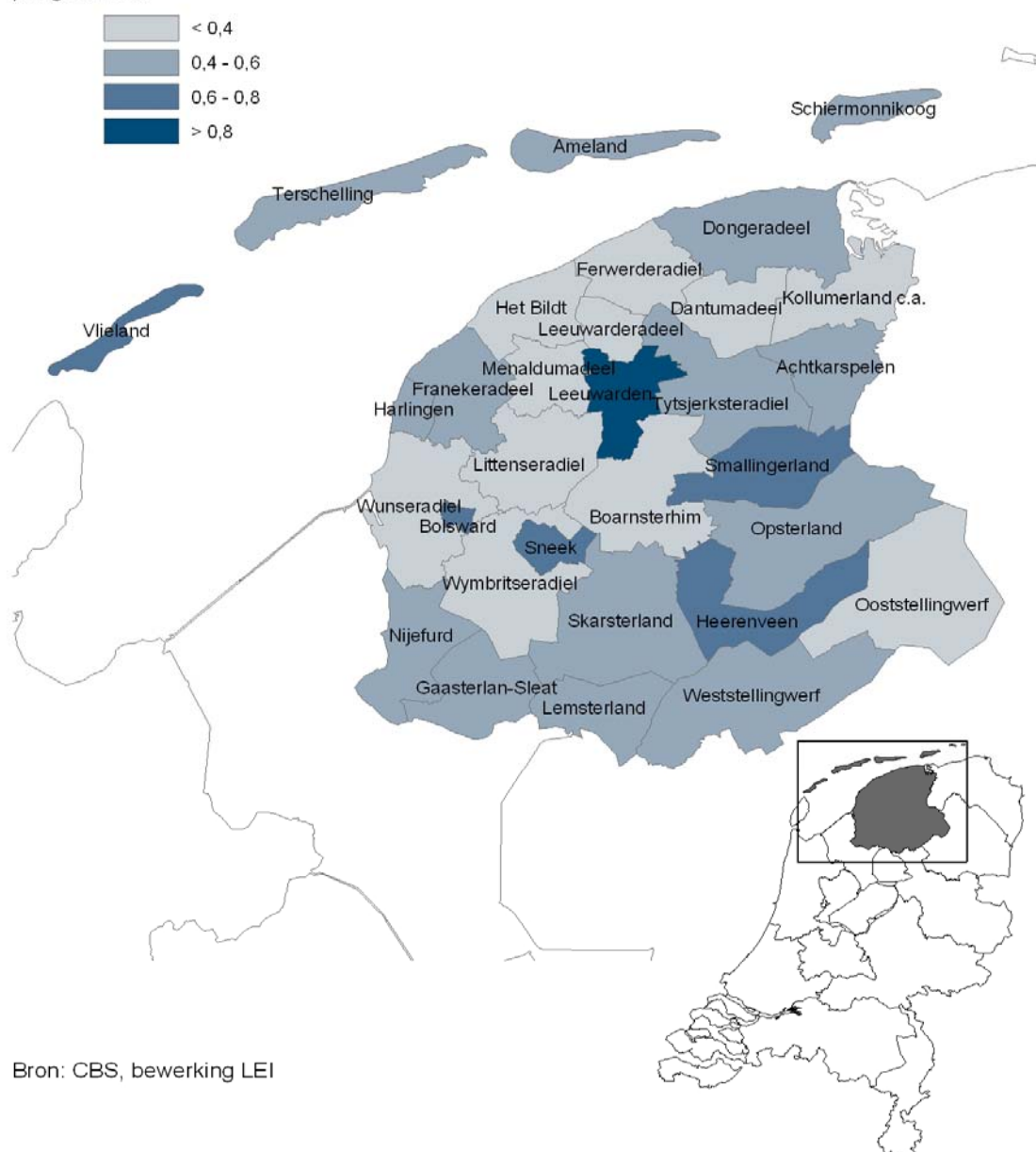
% gemiddelde groei per jaar

Bron: CBS, bewerking LEI

Bijlage 2b Arbeidsparticipatie per gemeente in Friesland in 2000

% gemiddelde arbeidsparticipatie
per gemeente

Bijlage 2c Gegevens over Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat

B2c.1 Ferwerderadeel

De naam Ferwerderadeel ontleent de gemeente aan het dorp Ferwert. De naam Ferwert is afgeleid van het woord *feer* of *ferah*, wat een oude begraafplaats betekent. De grootste plaatsen van de gemeente liggen op een lichte verhoging: Hallum, Marrum, Ferwert en Blije. De huidige zeedijk ligt enige kilometers verder zeewaarts ongeveer parallel met de vroegere. Laagbedijkt liggen daarbuiten kweldergronden. De zuidelijke grens van Ferwerderadeel loopt grotendeels langs de Dokkumer Ee. Daar tussenin liggen de dorpen Ginnum, Jannum, Lichtaard, Reitsum (die samen de Flieterpen genoemd worden), Jislum, Wânswert en Burdaard.

De vruchtbare bodem maakt dat landbouw en veeteelt de belangrijkste bron van inkomsten waren. De aanblik van het landschap wordt behalve door dijken en terpen bepaald door een belangrijk aantal kerken.

De gemeente Ferwerderadeel is 9.767 ha groot. Hiervan is 7.879 ha (81%) buitengebied en 9% bestaat uit kleine kernen (dorpen). Het buitengebied en de dorpen zijn volgens de richtlijnen van het CBS (Centraal Bureau voor Statistiek) niet-stedelijk. Dit betekent dat er minder dan 500 omgevingsadressen per km² zijn (website Ferwerderadeel, CBS buurt in beeld, website Friesland).

Inwoners

In Ferwerderadeel wonen 8.885 inwoners. Hiervan woont 14% in het buitengebied en 86% in de kernen. Het inwonersaantal is tussen 1999 en 2000 gegroeid. Dit heeft vooral te maken met het geboorteoverschot, zie bijlage 3.

Kijkend naar het inkomen kan geconcludeerd worden dat Ferwerderadeel met 17.000 gulden per jaar, per inwoner in 1998 onder het provinciale gemiddelde zat van 18.400 gulden per jaar, per inwoner (CBS, Statline + buurt in beeld).

Bedrijven/instellingen

De grotere dorpen kenmerken zich door een goed verzorgd voorzieningenniveau. De middenstand is ruim vertegenwoordigd: van supermarkten tot bloemenwinkels. Maar ook voor niet dagelijkse boodschappen: meubels, fietsen, wasmachines, drukwerk, speelgoed, huishoudelijke- en doe-het-zelf artikelen zijn in de eigen gemeente te koop. Voor ouderen is er in Ferwert een verzorgingscentrum met een maaltijdservice en aanleunwoningen.

Naast negen basisscholen in de gemeente (Ferwert(2), Marrum, Hallun (2), Blije (2), Burdaard en Reitsum) biedt het dorp Ferwert ook op het gebied van het voortgezet onderwijs mogelijkheden. Aan het Dockingacollege in Ferwert kunnen leerlingen voor VMBO theoretische en Gemengde Leerweg terecht voor 4 jaar. VMBO beroepsgericht voor twee jaar en HAVO/VWO voor drie jaar.

In alle dorpen zijn sportverenigingen te vinden.

B2c.2 Gaasterlân-Sleat

De streek Gaasterland heeft een bekende klank in ons land. De naam Gaasterland is ontleend aan de gaasten. Dit zijn hoge keileem- en zandgronden, opgestuwd door Skandinavisch landijs zo'n 135.000 jaar geleden.

Deze gaasten liggen tussen het open polderlandschap van de Friese meren en de grote watervlakte van het IJsselmeer en zorgen voor een sterk golvend landschap. Staande op de hooggelegen punten geeft een schitterend uitzicht over land en water. Kenmerkend voor de gemeente is de veelheid van bos en water. Dit maakt de gemeente uitstekend geschikt voor de recreatie. Te meer omdat deze combinatie van bos en water aan dit gebied een aantrekkelijk en van de rest van Fryslân afwijkend karakter geeft.

De rijke historie van de gemeente laat zich als het ware aflezen van de vele monumentale panden. Vooral in Balk en Sloten staan vele prachtige trap- en halsgevels. Het is daarom ook terecht dat de oude kern van Balk is aangewezen als beschermd dorpsgezicht en de gehele oude stadskern van Sloten als beschermd stadsgezicht. De vestingswallen en bolwerken herinneren nog aan een tijd dat Sloten een bijna onneembare vesting was. De stad ademt nog steeds een rustieke sfeer uit.

IJsselmeer, Slotermeer en Fluessen brengen op het gebied van de watersport alles wat in dit opzicht nodig is. Accommodatie in de vorm van campings en jachthavens is volop aanwezig. Zonder uitzondering zijn alle kernen in de gemeente uitstekend geschikt voor wonen, werken en recreëren.

Inwoners

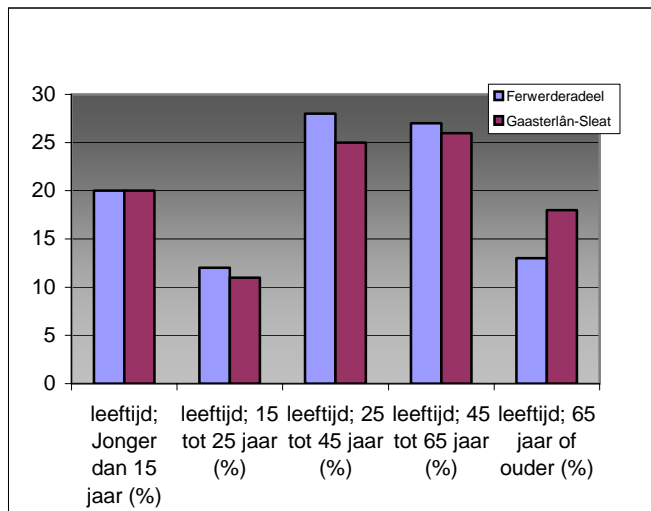
De gemeente Gaasterlân-Sleat telt 10.258 inwoners (per 1 januari 2003) en is ruim 21.000 ha groot, waarvan ruim 95 km² land. Van deze 95 km² is 72% buitengebied en 28% bestaat uit de kleine kernen. In het buitengebied woont 14% van de inwoners. Het buitengebied en de dorpen zijn volgens de richtlijnen van het CBS (Centraal Bureau voor Statistiek) niet-stedelijk. Dit betekent dat er minder dan 500 omgevingsadressen per km² zijn. In de tijd tussen 1999 en 2000 is het inwoneraantal van Gaasterlân-Sleat toegenomen. Dit heeft vooral te maken met het aantal nieuwe inwoners die zich gevestigd heeft.

Bedrijven/instellingen

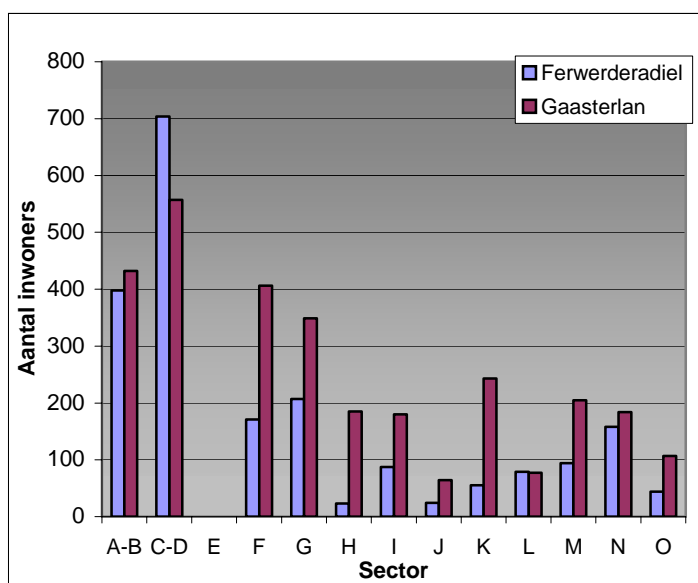
Gaasterlân-Sleat telt elf basisscholen waarop, in 2002, 1.120 leerlingen zaten. Ook heeft de gemeente voortgezet onderwijs. Hier zitten 350 leerlingen op.

De gemeente Gaasterlân-Sleat telt talloze sportbeoefenaars en de meeste takken van sport kunnen beoefend worden. Hiervoor zijn verschillende accommodaties beschikbaar zoals voetbalvelden, tennisbanen, sportzalen, jeu de boulesbanen, kaatsbanen, golfbanen, zwembaden, ijsbanen, fitnessruimtes, korfbalvelden, maneges, enzovoort. Deze zijn in verschillende dorpen in Gaasterlân-Sleat te vinden, zoals Bakhuizen, Balk, Elahuizen, Harich, Oudega, Oudemirdum, Sloten en Wijckel.

B2c.3 Overige gegevens Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat

Figuur B2.3 Leeftijdsopbouw per gemeente in 2004

Figuur B2.4 Werkgelegenheid per gemeente in 2003

Verklaring SBI-sectie 1993 van het CBS:

- A landbouw, jacht en bosbouw
- B visserij
- C winning van delfstoffen
- D industrie
- E productie en distributie van elektriciteit, aardgas en water
- F bouwnijverheid
- G reparatie van consumentenartikelen en handel

H	horeca
I	vervoer, opslag en communicatie
J	financiële instellingen
K	verhuur van en handel in onroerend goed enzovoort
L	openbaar bestuur, overheidsdiensten en verplichte sociale verzekeringen
M	onderwijs
N	gezondheids- en welzijnszorg
O	milieudiensterverlening, cultuur, recreatie en overige dienstverlening

Bron: Landelijk Informatiesysteem Arbeidsplaatsen (LISA), Werkgelegenheidsregister Fryslân - Provincie Fryslân, Kamer van Koophandel Friesland en Centrum voor Werk en Inkomen (CWI).

(1-1-1999)	Binnenwater	Buitenwater	land	totaal
Ferwerderadeel	0,91	34,60	97,67	133,18
Gaasterlân-Sleat	113,80		95,49	209,29
Friesland	637,41	1742,65	5740,73	5740,73

Figuur B2.5 Oppervlakte water en land per regio in km²

Bron: CBS, Hoofdafdeling Bevolkingsstatistiek. Bewerking: Provincie Fryslân.

1999	bevolking op 1-1- 1999	geboren	overledenen	geboorte overschot
Ferwerderadeel	8.725	116	56	60
Gaasterlân-Sleat	9.961	132	106	26
Totaal fryslan	621.222	7.799	5.860	1.939

Figuur B2.6 Bevolkingsloop

1999	vestiging	vertrek	migratie- saldo	saldo cor- recties	bevolkings- groei	bevolking op 1-1-2000
Ferwerderadeel	403	424	-21	-11	28	8.753
Gaasterlân-Sleat	521	388	133	-7	152	10.113
Totaal fryslan	31.189	29.709	1.480	-141	3.278	624.500

Figuur B2.6 Bevolkingsloop

2003/2004	Vestigingen basisscholen	Leerlingen
Ferwerderadeel	9	870
Gaasterlân-Sleat	15	1311

Figuur B2.7 Onderwijs

2003	Beroepsbevolking			Niet werkende/werkzoekende		
gemeente	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal
Ferwerderadeel	2.465	1.538	4.003	190	172	362
Gaasterlân-Sleat	2.548	1.653	4.201	110	105	215

Figuur B2.8 Beroepsbevolking (2003) & niet werkende werk zoekende (2003)

Vervaardigd met Fryslân in Cijfers, Provincie Fryslân, www.fryslan.nl.

Bijlage 3 Gebiedsinterviews

Bijlage 3a Gespreksonderwerpen in Ferwerderadeel en Gaasterlân-Sleat

1. Centrale thema.
 - Wat doen bedrijven of groepen van bedrijven om de leefbaarheid in het landelijk gebied/platteland te bevorderen?
 - Wat doen ze nu?
 - Wat zouden ze kunnen doen?
2. Doel van de gesprekken/interviews:
De sociale vitaliteit en leefbaarheid van de gemeente in kaart brengen/tekortkomingen signaleren en ingaan op mogelijke successen en zaken die goed lopen. Verder ingaan op sterkte/zwakte en kansen/bedreigingen in beeld proberen te krijgen.
 - Schets van de organisatie en de functie waarin u werkzaam bent. Doel en slaagt u hierin?
3. Aandachtspunten.
 - Bij organisaties of verenigingen: werkzaam in het landelijk gebied? Historie? Vestigingen in het landelijk gebied? In/uitstroom?
 - Hoe kan leefbaarheid en sociale vitaliteit bevorderd worden? Hoe is deze nu?
4. Bij individuele bedrijven.
 - Wat waren uw motieven om het bedrijf in het landelijk gebied te vestigen?
 - Welke dilemma's bent u tegengekomen die u wellicht in een stedelijk gebied niet zou zijn tegengekomen?
 - Woont u zelf ook in het landelijk gebied?
 - Wat vindt u van de leefbaarheid van het landelijk gebied waar uw bedrijf gevestigd is?
5. Zowel bij bedrijven als verenigingen als andere organisaties?
 - Kunt u met uw bedrijf/organisatie eraan bijdragen om het landelijk gebied meer leefbaar te maken? Zoja, op welke manieren? En wat voor een soort leefbaarheid?
 - Natuur en landschap zaken
 - Zorg en welzijn
 - Mobiliteit
 - Voorzieningenniveaus
 - Sociaal-cultureel
 - Werkt u samen met andere bedrijven/organisaties uit de omgeving?
 - Waar ligt uw afzetmarkt?
 - Wat vindt u van de sociale vitaliteit in het landelijk gebied waar u gevestigd bent?
 - Tekortkomingen schetsen

- Verbeteringsmogelijkheden sociale vitaliteit
- Sterke, zwakke punten
- Kansen en bedreigingen
- Hoe kan het anders
- Welke rol zou u, een organisatie of overheid (gemeente, provincie, rijk) kunnen betekenen ter verbetering van de sociale vitaliteit in de omgeving?

Niet alleen bedrijven, maar ook bij dorpsraden, verenigingen, ondernemers, winkeliersverenigingen, agrarische natuurverenigingen en landbouworganisaties zijn interviews afgenomen.

Bijlage 3b Geïnterviewden in het onderzoek lokale bedrijvigheid/leefbaarheid

Gemeente Ferwerderadeel.

- De heer. v.d. Berg, Ferwert, Burgemeester Ferwerderadeel
- De heer. A. Betzema, Birdaard, voorzitter Dorpsbelang Birdaard-Jislum
- Familie Bierma, Hallum, akkerbouwer/bed en brochje
- De heer G. de Boer, Wânsverd, voorzitter Vereniging voor dorpsbelang Wânsverd
- Mevrouw E. de Boer, Wânsverd, penningmeester Vereniging voor dorpsbelang Wânsverd
- Mevrouw M. Breebaart, Wânsverd, secretaris Vereniging voor dorpsbelang Wânsverd
- De heer Hellema, Hallum, Directeur banketfabriek Hellama-Hallum B.V.
- De heer Meindertsma, Birdaard, secretaris Dorpsbelang Birdaard-Jislum
- De heer Pijnacker, Ferwert, secretaris ondernemersvereniging Ferwert en omstreken, Fa Warenhuis
- De heer Simonides, Marrum, voorzitter ondernemersvereniging Marrum, E-markt
- De heer J Zijlstra, Hallum, voorzitter plaatselijke Noordelijke Land- en Tuinbouw Organisatie (NLTO), CDA raadslid
- De heer Zoodsma, Ferwert, loco-burgemeester Ferwerderadeel, o.m. Wethouder Ruimtelijke Ordening, Openbare Werken en Werkgelegenheid

Gemeente Gaasterlân-Sleat:

- De heer S. Albada, Sondel, voorzitter NLTO kring Gaasterlân-Sleat
- Mevrouw T. Albada, Sondel, NLTO kring Gaasterlân-Sleat
- De heer E. Atzema, Elahuizen, Dorpsbelang + wooncommissie Elahuizen
- Mevrouw Bokma-Pruiksma, Oude Mirdum, installatiebedrijf-winkel, secretaris winkeliersvereniging Oude Mirdum
- De heer Brouwer, Rijs, restaurant/camping Rijsterbos
- Mevrouw Van Brug, medewerkster p.r., gezamenlijke Rabobanken Zuidwest Friesland
- De heer De Bruin, Sloten, secretaris Plaatselijk belang Sloten
- Mevrouw H. Bruins, Elahuizen, secretaris Dorpsbelang Elahuizen
- De heer B. Buwalda, Oude Mirdum, kapsalon/administratiekantoor, penningmeester winkeliersvereniging Oude Mirdum
- de heer Datema, Sneek, Algemeen Directeur gezamenlijke Rabobanken Zuidwest Friesland
- De heer Meinsma, Balk, Wethouder economische zaken Gemeente Gaasterlân-Sleat
- De heer Pitlo, Balk, Burgemeester Gemeente Gaasterlân-Sleat
- De heer T Schrale, Balk, voorzitter ondernemersvereniging Balk e.o., makelaardij
- Mevrouw W. Veldman, secretaris/notuliste NLTO kring Gaasterlân-Sleat
- De heer J. de Vries, Oude Mirdum, slagerij, voorzitter winkeliersvereniging Oude Mirdum
- De heer J. v.d. Wal, vice-voorzitter NLTO kring Gaasterlân-Sleat

Bijlage 4 Workshop 'Naar een levendige economie in een vitaal platteland'

Bijlage 4a Lijst van deelnemers

Lijst van deelnemers

Groep 1

Kees Anker	Piet Rijk, Michelle van der Elst (LEI)	DRZ locatie Noord
Agathe Spierings	Ministerie van LNV	DRZ locatie Zuid
Peter te Velde	Ministerie van LNV	DRZ locatie Oost
Ytsen Strikwerda	Ferien Lytse Dorpen	Coördinator FLD
Margreet Hogenkamp	Landelijke Vereniging voor Kleine Kernen	
Aage Kramer	Provincie Fryslân	Gebiedscoördinator
Jaap Bosma	Kamer van Koophandel Drenthe	
Remi Bonnier	Ministerie van Economische Zaken	Regiodirectie Noord
Catrien Posthumus	Provincie Drenthe	
L. Kroes	Gemeente Gaasterlân-Sleat	

Groep 2

Marien Borgstein (LEI)

Jacintha Santen	Ministerie van LNV	DRZ locatie West
Nico Bosma	Ministerie van LNV	Directie Platteland
Barto Piersma	Ministerie van LNV	Directie Landbouw
Anno van der Broek	Stichting DBF	
Kor Pollema	Overijsselse Vereniging voor Kleine Kernen	
Henk Rozema	Provincie Fryslân	Team Plattelandsbeleid
Auke Oosterhoff	Midden en Klein Bedrijf, regio Noord	
Joop Janssen	Fonds DuurSaam	
Piet Boomsma	Kamer van Koophandel Friesland	
Luuk Knippenberg	TELOS	
Geert Gielen	Provincie Flevoland	Voorzitter Leader-netwerk
Theo Bosma	Gemeente Gaasterlân-Sleat	
Bart Muntjewerf	Ministerie van LNV	

Bijlage 4b Presentatie van Henk Rozema (Provincie Fryslân)

B4b.1 Introductie

Sinds 2002 werk ik bij de provincie als programmabeheerder LEADER+ en verricht daarnaast werkzaamheden op het vlak van plattelandsbeleid. Ik stel het op prijs om te mogen reageren op het thema. Een prima zaak dat LNV-noord het onderwerp heeft aangedragen bij het LEI. Ik heb deel uit gemaakt van de begeleidingscommissie en heb de voortgang van het onderzoek goed kunnen volgen.

B4b.2 Relatie bedrijvigheid, ondernemerschap en het sociaal-culturele klimaat, maatschappelijk ondernemerschap.

Het primaire belang is aanbieden van werkplekken en het leveren van diensten, aan de bewoners van de streek. Mijn stelling is: werk bindt mensen aan een dorp\gebied. Ik weet dat dit te nuanceren valt. Mobiliteit is ook hier een factor. Je hoeft niet persé te wonen waar je werkt.

Vanouds her is er diversiteit in bedrijvigheid in de dorpen op het platteland. Veelal gekoppeld aan de agrarische sector en gericht op zelfvoorziening van dorp\streek, autarkie. In het recent verschenen boek van Chris van Esterik, een jongen van het dorp, 100 jaar Inge, dorp in de Betuwe, is het proces van verdwijnen van kleinschalige werkgelegenheid boeiend beschreven. Dat is enorm veranderd. Veel bedrijvigheid is vanwege een te kleine schaal verdwenen. De lokale markt is vaak van beperkt belang voor de ondernemer.

Toch is bedrijvigheid en ondernemerschap van belang voor het sociaal-culturele klimaat op het platteland. Daar ga ik even op in. Het LEI noemt onder andere sponsoring en opzetten van marktachtige activiteiten. Mijn ervaring leert dat bedrijven onmisbaar zijn voor een goed functioneren van het verenigingsleven. Denk aan het beschikbaar stellen om niet of tegen een gereduceerd tarief van kennis, machines en menskracht ten behoeve van dit verenigingsleven maar soms ook aan de lokale basisschool. Voorbeelden:

- de loonwerker die assisteert bij het schoonmaken van de ijsbaan of het onderhoud van het sportveld;
- de aannemer die meebouwt aan het dorpshuis;
- de architect die een bouwtekening levert;
- de winkelman die artikelen ten behoeve van een verloting beschikbaar stelt;
- de zelfstandige journalist die bijdraagt aan de dorpskrant en de dorps-website;
- de boekhouder die penningmeesters ondersteunt;
- de boeren die bij een feestelijke optocht of corso trekkers en wagens beschikbaar stellen;
- de campingbeheerder die hangjeugd een overvloedige caravan als hanghok levert;
- de installateur.....;

- de fietsenmaker.....;
- de.....enzovoort.

Al die bedrijven die adverteren in de dorpskrant en andere verenigingsblaadjes en met reclameborden de sportclub sponsoren

Er is ook ander element. Ik noem dat ondernemerschap inbrengen in het sociaal-culturele domein. Het gaat dan om het benutten van lokaal aanwezige kwaliteiten bij mensen ten gunste van de leefbaarheid. Denk aan dorps- en streekontwikkeling, belangenbehartiging. Diversiteit aan beroepen is dan een pluspunt. Verenigingsbesturen, schoolbesturen en kerkbesturen zijn gebaat bij een inbreng van ondernemers om: visie, werklust, inschatting risico's en opbrengsten in te brengen in de discussies bij het functioneren van verenigingen en bij het organiseren van activiteiten, bijvoorbeeld van een braderie. Bij de vraag hoe gaan we de zaken praktisch uitvoeren, komt dan ook de inbreng in natura weer in beeld. Stelling:

'Ik durf dan ook te stellen dat het modieuze maatschappelijke ondernemerschap in de dorpen en op het platteland al bestond voor de term gemeengoed werd!'

B4b.3 Sociale vitaliteit: een voorwaarde voor een vitale lokale/regionale economie

Deze stelling geldt ook: in een gebied waar de lokale samenleving, de streek goed functioneert, kan ook het bedrijfsleven floreren. Als het onderwijs goed is, het woon- en leefmilieu door de mensen gewaardeerd wordt en waar de omgeving in sociale en fysieke zin veilig is, kunnen bedrijven ook goed functioneren. Dit soort aspecten kan het welbevinden, gezondheid van personeel en ondernemers zelf positief beïnvloeden waardoor bedrijven goed kunnen draaien. De identificatie met de streek en het bedrijf waar men werkt kan positieve effecten hebben: image, streekmarketing.

Wie kent niet de tuinhuisjes en garages uit de noordoostelijke Friese wouden: kleine ondernemers, zelfbewust, hardwerkend, trots op hun gebied.

Zeker voor het vermarkten van streekeigen producten kan het imago van de streek één van de sterke selling points zijn.

B4b.4 Toekomst: kansen

B4b.4.1 Vrijkomende agrarische bedrijfsgebouwen, ondernemerschap en kapitaal bij agrarische ondernemers.

- De gebouwen
Deze gebouwen bieden prima mogelijkheden voor huisvesting van bedrijvigheid en combinaties van wonen-werken. Zeker nu ook grotere bedrijfsgebouwen beschikbaar komen zijn er volop kansen. In Fryslân kennen we al tal van voorbeelden: zowel in de sfeer van aan de agrarische sector gerelateerde bedrijven als bedrijven in klein-

schalige productie (klussenbedrijven, houtbewerking) en commerciële dienstverlening: adviesbureaus, accountants, makelaars. Ook in de recreatieve sfeer, kleinschalig: op kamers, bed en brochje, pension. Planologische randvoorwaarden en milieu-aspecten spelen uiteraard een rol. Dit thema is momenteel bij overheden wel in beeld. In Fryslân komt dit onderwerp bij de opstelling van het nieuwe streekplan ook aan bod.

- Ondernemerschap en beschikbaar kapitaal bij agrarische ondernemers
Wat naar mijn opvatting niet in beeld is, is het benutten van ondernemerschap van agrariërs die hun bedrijf hebben beëindigd. Soms wordt gesteld dat de beste agrariërs-ondernemers hun bedrijf wel weten te continueren. Ik koester de opvatting dat er ook agrariërs weloverwogen het besluit nemen te stoppen terwijl ze voldoende ondernemerschap in huis hebben. Deze groep, mits natuurlijk zelf geïnteresseerd, zou mogelijk een actievere rol kunnen spelen bij de ontwikkeling van andere nieuwe bedrijvigheid. Sommigen van hen beschikken zelfs over een redelijke hoeveelheid kapitaal. Dat wordt uiteraard nu ook goed belegd, mag ik aannemen. Maar wellicht zijn er kansen om dit kapitaal met name in te zetten voor economische vernieuwing in de eigen streek. Wellicht hebben deelnemers aan deze bijeenkomst, bijvoorbeeld de Landelijke Vereniging Kleine Kernen en hun huisgenoot de Zelforganisatie Boerenbedrijfsbeëindigers, hier beter zicht op.

B4b.5 Wonen en dienstverlening

Wonen in dorpen en op het platteland is in trek. Ik lees regelmatig dat drie nieuwe woningen één arbeidsplaats opleveren. Bewoners zijn ook consumenten en vragers naar diensten, service. Voor bedrijvigheid en dienstverlening liggen hier volop kansen. De vraag komt van verschillende groepen huishoudens waaronder gezinnen en senioren. Denk aan de bouwsector, aannemers, klussenbedrijven, naast verbouw ook onderhoud en onderhoudsabonnementen. Huishoudelijke dienstverlening: schoonmaak en oppas- en zorgdiensten: kinderopvang, thuiszorg, bezorgdiensten. Het gebruik van ICT-faciliteiten neemt nu een aanvang, maar zal zeker groeien. De stap naar de service-economie is gezet maar aan de omvang en kwaliteit valt nog veel te verbeteren. Er is een wenkend toekomstperspectief voor een bedrijvig platteland!

B4b.6 Fries plattelandsbeleid

De beleidsnota voor de periode 2004 tot en met 2008 wordt begin februari 2004 in Provinciale Staten behandeld. Stimulering MKB past binnen deze beleidsnota. In het verleden is in Fryslân al gewerkt met succesvolle actieprogramma's als Klein maar Sterk. Het gaat om kleinschalige stimuleringsregelingen gericht op het bevorderen investeringen (als het ware een kleinschalige IPR), advies aan ondernemers en netwerkvorming tussen ondernemers. In LEADER+ loopt thans de STIPO (stimulering plattelandsondernemingen). Vanuit EZ, die met name hechten aan een 'stuwend karakter' van eventuele regelingen voor het be-

drijfsleven, wordt enigszins kritisch gekeken naar deze regelingen voor het MKB. Ze zijn echter voor het platteland belangrijk. Een aantal nieuwe arbeidsplaatsen is in context van dorp en platteland, zeker relevant.

Bijlage 4c Uitwerking van de vraag: 'Is lokale bedrijvigheid van belang voor de leefbaarheid en de sociale vitaliteit?'

Ja want,

- het is een ontmoetingsplaats.
- zo is er sponsoring en levendigheid → 'smeerolie'.
- dit zorgt voor de instandhouding van de diversiteit.
- dit bindt de mensen aan hun dorp.
- Henk Rozema heeft hiervoor een aantal goede voorbeelden gegeven.
- deze vormen het bestaan en instandhouden van een dorp/streek, winkelvoorzieningen, scholen, sociaal leven.
- dorpen met bedrijvigheid zijn levendiger en vormen daardoor een aantrekkelijkere woonomgeving.
- ook dorpen die juist een uitgebreide woonfunctie hebben kunnen dit alleen ontwikkelen als er ook bedrijvigheid is die deze functie ondersteunt (zie de dorpen op de hondsrug).
- voorkomen van terugloop van voorzieningen.
- sociale veiligheid.
- werkgelegenheid.
- economische trekpleister, bedrijven trekken de andere bedrijven aan.
- bedrijven vergemakkelijken het functioneren van een dorpsgemeenschap.
- vasthouden bevolkingsgroepen.
- instandhouden voorzieningenniveau.
- deelnemen aan verenigingsleven, brandweer, enzovoort.
- zonder bedrijven ontstaat er een monocultuur op het platteland.
- grotere kans op nieuwe ontwikkelingen, dus dynamiek.
- vanwege organisatietalent.
- werkgelegenheid is noodzakelijk.
- door lokale bedrijvigheid hebben dorpsbewoners contact en wordt de sociale cohesie versterkt.
- op voorwaarde dat die bedrijvigheid werk biedt aan de lokale bevolking:
 - collegialiteit;
 - delen van ervaringen;
 - emplooi voor lokale middenstand.
- verschaffen van werk.
- aanjagen van vernieuwingen.
- onderhoud omgeving.
- activeert ondernemers om samen bedrijvigheid in het dorp kwalitatief op te pakken en te ontwikkelen.
- school is van belang.
- inspireert het dorp.
- houdt het voorzieningenniveau in stand.

- goed voor de sociale cohesie.
- zorgt voor een levend platteland.
- dit hangt wel van het soort bedrijvigheid af.
- waarom hebben we het niet over de ruimte voor bedrijvigheid.
- zonder lokale bedrijvigheid is een dorp niet leefbaar → verloedert.
- is de spil voor leefbaarheid.
- binding → gevoel van gemeenschappelijke verantwoordelijkheid.
- sociale cohesie.
- steun sociale activiteiten 'in natura'.
- lokale bedrijvigheid levert werk en werk levert inkomen + sociale...
- hoe meer lokale bedrijvigheid hoe meer werk dichtbij huis hoe meer tijd voor sociale activiteiten.
- lokale bedrijvigheid is van invloed op het voorzieningenniveau.
- anders loop je het risico dat de dorpen leeglopen.
- verzilvering.
- het ondernemerschap is van sociale vitaliteit.
- je vormt samen de streek en moet ook samen aan de ontwikkeling hiervan werken.
- monoculturen zijn niet levensvatbaar, samenhang en diversiteit zijn noodzakelijk.
- werkgelegenheid.
- bevolkingssamenstelling.
- instandhouden voorzieningen.
- differentiatie woningbouw.
- recreatie/toerisme.
- bestedingspatronen.
- hoe kleiner de kern hoe belangrijker zowel sociale vitaliteit als lokale bedrijvigheid.
- werk bindt mensen.
- aanbod aan werkplekken.
- diversiteit in beroepen.
- uitbreng in verenigingsleven.
- beheer van gebied + ruimte.
- diensten verlenen aan bewoners.
- maar de lokale bedrijvigheid moet wel passen binnen het gebied!

Nee want,

- wonen is veel belangrijker. Mensen werken elders, in grotere plaatsen.
- de woonfunctie blijft toch wel bestaan.
- uitbreiding van de lokale bedrijvigheid tast de kwaliteit van de leefomgeving aan en daarmee de sociale vitaliteit.
- een dorp kan ook leefbaar zijn zonder locale economie. Je kunt economische impulsen niet dwingen waar ze niet zijn.
- de sociale cohesie in dorpen is veel belangrijker. Dat hangt niet af van de lokale bedrijvigheid:
 - als er maar een ontmoetingsplaats is in een dorp;
 - leefbaarheid = ik wil daar wonen;
 - on-leefbaarheid = ik wil daar niet (meer) wonen:

- op het platteland is de bevolkingsgroei groter (met name in de dorpen) dan in de steden, terwijl daar de groei van de bedrijvigheid groter is.

Bijlage 4d Uitwerking van de vraag: 'Zijn er problemen met betrekking tot lokale bedrijvigheid/ leefbaarheid en de sociale vitaliteit en hoe kunnen die door wie opgelost worden?' (groep 1)

Hieruit kwamen 5 hoofdproblemen naar voren:

1. ruimtelijke ordening/wet- en regelgeving;
2. te eenzijdig bedrijfsleven;
3. invloed verdwijnen bedrijvigheid;
4. lokale bedrijvigheid niet alleen;
5. infrastructuur.

De bedoeling was om voor elk probleem oplossingen te bedenken binnen tweetallen.

Oplossingen bij probleem 1:

- meer vestigings mogelijkheden organiseren (gemeenten);
- stimuleringspremie (provincie/ministeries);
- RO-maatwerk (Rijk, provincie, gemeente);
- meer experimenteerruimte (Rijk, provincies);
- gemeentelijke adviescommissie vanuit de ondernemers laten adviseren over aanvragen voor vestigingen (in de gemeenteraad);
- plaatselijk initiatief;
- verantwoordelijkheid raad(dualisme);
- ruimte in de regelgeving RO, Milieu, Welzijn (Rijk, provincie, gemeente);
- regels moeten vestiging van lokale bedrijvigheid mogelijk maken (provincie, gemeente);
- benutten creativiteit lokale bevolking: dorpsvisies, dorpsomgevingsplannen;
- stimuleren van initiatieven;
- creatieve oplossingen voor gepaste bedrijvigheid in het buitengebied: VAB, met kwaliteit ontwikkelen;
- samenwerking tussen politiek, gemeente en bevolking. Ze hebben elkaar nodig;
- maatwerk;
- flexibel;
- integraal Masterplan.

Oplossingen bij probleem 2:

- meer samenwerking branche organisatie;
- plaatselijke netwerken, bijvoorbeeld ambassadeurs;
- kwaliteit woningbouw (gemeente).

Oplossingen bij probleem 3:

- ondernemerschap stimuleren;
- versterking netwerken ondernemers (Kamer van Koophandel);
- soepele regelgeving (overheid);
- economisch perspectief bieden (overheid).

Oplossingen bij probleem 4:

- integraal masterplan voor het platteland (initiatief per provincie/koepelorganisatie).

Oplossing bij probleem 5:

- infrastructuur verbeteren (overheid);
- ICT-markt biedt de ontwikkelingen (telecom randvoorwaarden gemeenten).

Hoofdprobleem en trekkers

Problemen op het gebied van Ruimtelijke Ordening/Wet en regelgeving

- Margreet Hogenkamp (Landelijke Vereniging voor Kleine kernen) heeft aangegeven hiervoor trekker te willen zijn.

Bijlage 4e Zijn er problemen of kansen met betrekking tot lokale bedrijvigheid/leefbaarheid en de sociale vitaliteit en wie van de deelnemers zou daarmee verder willen gaan? (groep 2)

Kansen:

- er moet een goed klimaat zijn om te kunnen ondernemen: ruimte, grondprijs, bereikbaarheid, bureaucratie, enzovoort;
- landbouw: voldoende draagvlak;
- communiceren: laat jouw probleem iemand anders zijn probleem worden;
- integraal; sector- en grensoverschrijdend;
- denktanken: zonder last en ruggespraak;
- natuurlijke groei;
- wegnemen beperkingen ondernemers;
- goede bereikbaarheid grote kernen;
- netwerken: succes delen;
- duurzame regionale economie;
- verbinden: kansen voor bewoners, ruimte en ondernemers:
 - profit (economie) en planet (natuur);
 - Ruimtelijk beleid verantwoordelijkheid overheden;
 - ondernemers netwerk;
 - platteland is een economische factor in Nederland.

Problemen:

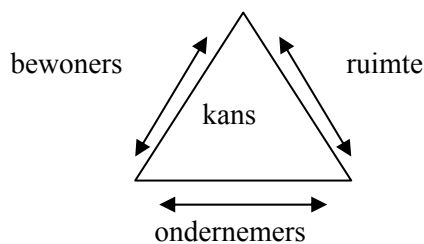
- vraag/aanbod;
- netwerk;
- onderscheidend/organisch willen zijn: teveel dubbelingen kopieën van kopieën;
- regelgeving is niet afgestemd op kleine kernen.

Kansen/hoofdproblemen en trekkers

1. Natuurlijke groei, wegnemen beperkingen voor ondernemers, regelgeving is niet afgestemd op de kleine kernen.
 - trekker: Nico Bosma - Directie Platteland, LNV.
 - leden: A.H. Oosterhof - MKB-Noord, Barto Piersma-LNV/Directie Landbouw, Piet Boomsma - Kamer van Koophandel Friesland, Bart Muntjeswerf - LNV/Directie RZ-Noord, A. van der Broek - DBF, Theo Bosma - Gemeente Gaasterlân-Sleat.

Deze groep gaat gezamenlijk aan het eerste probleem werken. Ze hebben afgesproken om via de mail contact te houden en als klankbordgroep te fungeren voor Nico Bosma die verder wil met het onderwerp 'sociaal ondernemerschap'.

2. Er moet een duurzame regionale economie komen.
 - trekker: Joop Janssen - Fonds Duursaam.
 - leden: Theo Bosma - Gemeente Gaasterlân-Sleat, Bart Muntjeswerf - LNV/Directie RZ-Noord, Henk Rozema - Provincie Friesland, Luuk Knippenberg - TELOS.
3. Er moet een verbinding komen: kansen voor bewoners, ruimte en ondernemers:
 - profit (ec) en planet (natuur);
 - ruimtelijk beleid verantwoordelijkheid overheden;
 - ondernemers netwerk;
 - platteland is een economische factor in Nederland.

- trekker: Jacintha Santen – LNV/DRZ, locatie West, LNV (met ingang van 1 februari 2004 Directie Landbouw Ministerie LNV).
 - leden: Joop Janssen - Fonds Duursaam, A. van der Broek - DBF, Geert Gielen - LEADER-Flevoland, A.H. Oosterhof - MKB-Noord, Theo Bosma - Gemeente Gaasterlân-Sleat.
4. Er moet een goede bereikbaarheid zijn naar de grote kernen.
 - trekker: Piet Boomsma - Kamer van Koophandel Friesland.
 - leden: Andere deelnemers kunnen zich nog aanmelden bij het oplossen van dit probleem.
 5. Netwerken: succes delen, netjes en vertrouwen.
 - trekker: Geert Gielen - LEADER, Flevoland.
 - leden: Henk Rozema - Provincie Friesland, Joop Janssen - Fonds Duursaam, Theo Bosma - Gemeente Gaasterlân-Sleat, K. Pollema - OVKK, A. van der Broek - DBF.

LEADER+ aanhaken aan de bestaande netwerken.